

II.10. Társadalom

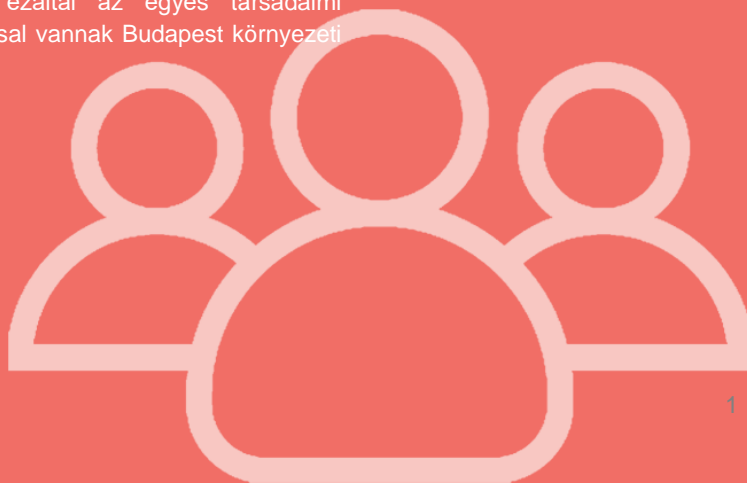
Különösen a 2008-as gazdasági és társadalmi válság óta köztudomású, hogy a **bruttó hazai termék (GDP) nem alkalmas a társadalmi fejlettség és fejlődés mérésére**¹. A jövőbeli generációk társadalmi jóllétének mérésére olyan mutató(ka)t kell kialakítani, majd alkalmazni, amely(ek) **egyszerre** alkalmasak – az eddig kizárólagosan figyelembe vett – gazdasági (fogyasztási) szemponton túl a **társadalmi, természeti (környezeti) változásokat is** figyelembe venni. A korábbi budapesti környezeti állapotértékelésekben részletezett természeti és környezeti állapotokon, hatótényezőkön és folyamatokon túl e fejezet olyan **társadalmi mutatókat**, folyamatokat ismertet, amelyek területi összefüggéseinek vizsgálata hozzájárulhat a jövőbeli budapesti társadalmi-jóllét közösségi tervezéséhez.

Bizonyos társadalmi folyamatok úgy állnak kölcsönhatásban Budapest természeti, környezeti állapotával, hogy időben és térben közvetetten hatnak azokra, míg a megváltozott természeti, környezeti állapot pedig további – környezeti szempontból akár kedvezőtlen – társadalmi folyamatokat idézhetnek elő. Fontos megjegyezni, hogy az egyes környezeti elemek védelme, illetve az ezt célzó környezeti beavatkozások gazdasági, társadalmi haszonnal, bizonyos társadalmi érdekek kielégítésével, ellenben más érdekek hátrányával is járnak².

Budapesten, illetve a fővárosi agglomeráció településein is **erőteljes urbanizáció** figyelhető meg: a nagyvárosiasodáshoz köthető folyamatok együttesen túlszűfolttséghez, a beépített területek növekedéséhez, valamint a környezeti ártalmak növekedéséhez vezet. A növekvő **népességkoncentráció** együtt jár a növekvő energiaigénnyel, emellett a globalizációs folyamatok hatására megváltozott társadalmi igények egyre nagyobb terhet rónak a fővárosi környezetre. A globális urbanizációs trendek, a városrevitalizáció, a nagy volumenű infrastruktúra-fejlesztések gazdasági hatásai jelentős szerepet játszanak az egyes térségi társadalmi folyamatokban is.

A romló nagyvárosi életkörülmények összességében járulnak hozzá a szuburbanizáció folyamatához, mely napjainkban is erőteljesen mutatkozik. A fővárosi peremkerületekbe, valamint az agglomerációba való **kiköltözések** folyamata további **kedvezőtlen környezeti hatásokkal járhatnak**, a természeti környezet területi csökkenését és minőségének romlását, a motorizáció erősödését, a közlekedésből fakadó környezetterhelések növekedését is okozhatja.

Budapesten a **térségi társadalmi különbségek növekedésével** is számolni kell. A fővároson belül eltérő jellegű városrészek alakultak ki, mely a városkörnyék strukturális jellemzőiből, eltérő környezeti magatartásából adódó **differenciált környezeti károkat és konfliktusokat** okoz. Az eltérő jellegű városrészekben a környezeti ártalmak, azok eredete és szennyezések szintje eltérő, bizonyos társadalmi csoportok jobban ki vannak téve az egészségügyi kockázatoknak. Emellett az egyes csoportok környezeti tudatosság szintje is más, a környezeti problémákhoz való viszonyulásuk, illetve **környezeti érdekeik is különböznek**. A társadalmi megosztottság, illetve a fellépő érdekkonfliktusok fővárosi szinten a környezeti állapot fenntartásának/javulásának lehetőségét gyengíti, ezáltal az egyes társadalmi mechanizmusok közvetlenül és közvetetten is hatással vannak Budapest környezeti állapotminőségére.

Társadalmi folyamatok jellemzése

Globális szinten tekintve erősen jellemző a **városodás**, a nagyvárosi **lakosság számának növekedése**, ezzel együtt pedig a rurális térségek lakosságának csökkenése. Ez Magyarországra, illetve a **fővárosi agglomeráció** – jelen fejezetben a KSH általi lehatárolás³ szerinti – településeire is jellemző: Magyarországon 2018-ban a vidéki lakosság csaknem 2,8 millió fő, a városi lakosság pedig 6,9 millió fő volt, ami 71,4%-os városi lakosságot jelent. Az ENSZ World Urbanisation Prospects⁴ előrejelzése szerint Magyarországon ez az arány 2050-re elérheti a 81,8%-ot is.

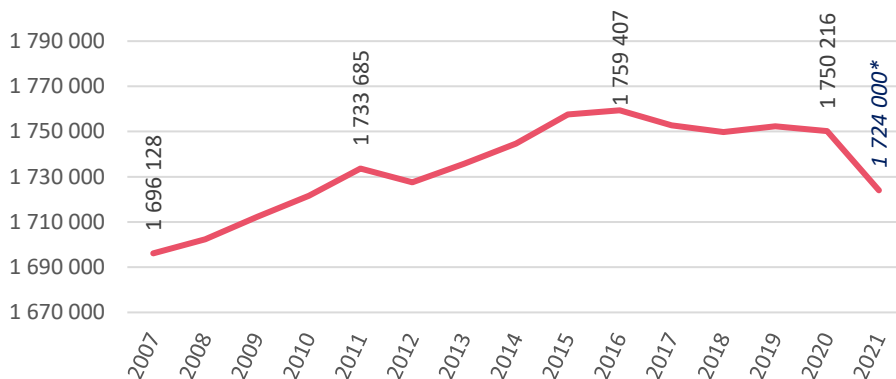
Az **erőteljes urbanizáció** főként Pest megyét és a fővárost érinti. Az ország népességének közel egyötöde a fővárosban él. Pest megye lakosságszám-növekedésében nagy szerepet játszik a fővárosból az agglomerációs településekre történő kiköltözések, valamint az ország más térségeiből az agglomerációba való beköltözések folyamata. A Pest megyei elvándorlási adatok viszonylatában a fővárosi elvándorlások száma igen jelentős, az odavándorlások számát 2016 óta rendszeresen meghaladja, 2020-ra pedig jelentősen meg is növekedhet a különbség. **Az agglomerációs településeken lakik az ország népességének 9%-a, az agglomeráció egészében az ország lakosságának 27%-a.** A fővárosi agglomeráció népességszáma 2007 és 2019 között 2,4%-os **növekedést** mutat.

Függelék F.1.

Lakónépesség száma (fő)				
	Magyarország	Fővárosi agglomeráció		
		Budapest	Agglomerációs települések	Összesen
2007	10 066 000	1 696 128 (16,91%)	800 060 (7,95%)	2 496 188 (24,80%)
2019	9 772 759	1 750 216 (17,91%)	906 985 (9,28%)	2 657 201 (27,19%)

1. táblázat: Lakónépesség számának és arányának változása a fővárosi agglomerációban 2007 és 2019 között (Forrás: KSH adatai alapján)

A **fővárosi népességszám** 2007-től 2016-ig növekedett, azóta azonban stagnál, a 2019-es adatokat követő **becslések** szerint 2021 végére **jelentősen csökkenni fog**.

1. ábra: Budapest népességszámának változása 2007 és 2021 között (Forrás: KSH adatai alapján)

* előzetes adatok alapján számolt érték

A népesség alakulásában, a vándorlási folyamatok mellett az ún. **természetes szaporodás** meghatározó, amely az **élveszületések és a halálozások különbözetét** mutatja meg **ezer lakosra** számítva. A KSH a 2004 és 2019-es évek közötti időszakra vonatkozó statisztikai adatai alapján mind Pest megyében, mind a fővárosban a halálozások száma meghaladja a születések számát, **a fővárosi agglomerációban a természetes fogyás jellemző.** Budapesten a természetes fogyás értéke 2019-ben jóval meghaladta a Pest megyei értéket: **a fővárosi mutató -6,3**, míg Pest megyében ez az érték **-2,2** volt.

Budapest, illetve agglomerációja népességmegtartó erejét – vagy annak hiányát – a **tényleges szaporodás**, illetve fogyás mutatója fejezi ki, amely a természetes szaporodás mellett a belföldi és nemzetközi **vándorlások egyenlegéből** adódó népességszám növekedést, illetve csökkenést is tartalmazza **ezer lakosra** számítva. Budapesten 2007 és 2018 között átlagosan a **tényleges szaporodás** volt jellemző, azonban a 2019-es évben ez a mutató negatív előjelű volt. A **tényleges fogyás értéke 2019-ben -2,1 volt**, 2020-ban az előrejelzések szerint a **tényleges fogyás mértéke** jelentősen növekedni fog, a KSH előreszámítása alapján -26,1 lesz. Pest megyében ugyanebben az időszakban a **tényleges szaporodás mértéke** jóval meghaladta a fővárosi értékeket, 2019-ben 18,2 volt, 2020-ban ez az érték várhatóan 12,6 lesz.

Az adatokat és előrejelzéseket tekintve jól látszik, hogy habár a teljes fővárosi agglomerációt tekintve a természetes fogyás jellemző, mégis a jövőben az **agglomerációs településeken a népességszám növekedése várható**, ami elsősorban az odavándorlások magas arányából fakad. **A fővárosban** a természetes fogyás miatt, illetve a nagyobb arányú elvándorlásokból adódóan is inkább a **népességszám csökkenése volt jellemző az elmúlt négy évben és további csökkenés várható a jövőben is**^{1,5}.

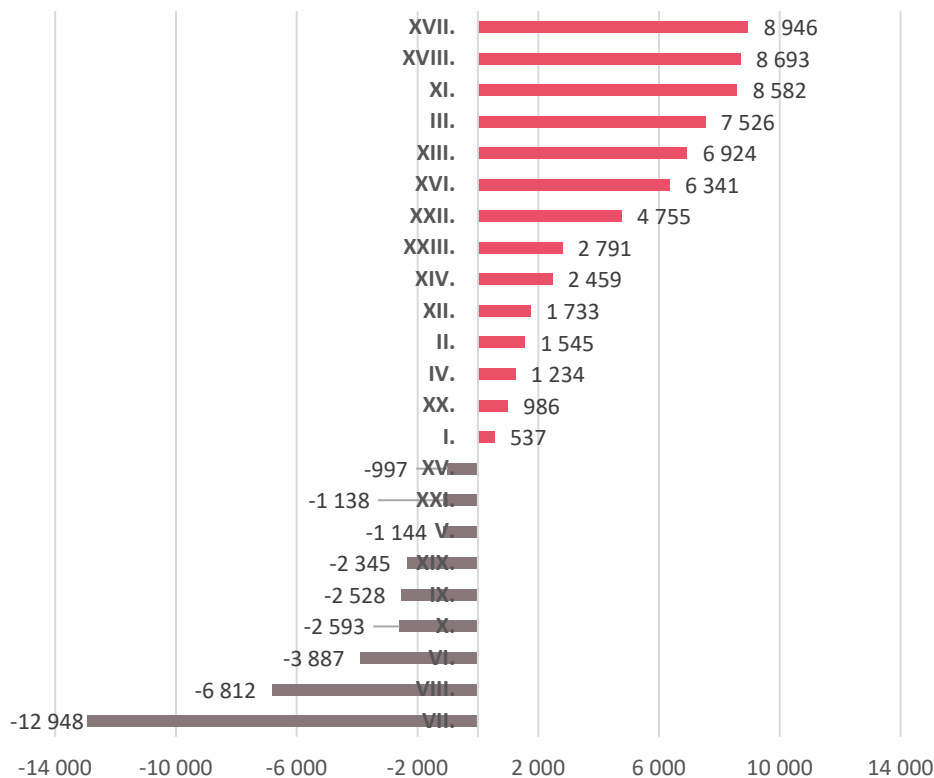
Természeti, környezeti problémák társadalmi okai

Urbanizációs trendek, szuburbanizáció

Budapest esetében a **városszéli területek és a városkörnyék népességyarapodása** az 1990-es években kezdődött. A szuburbanizáció legfőbb okai: környezeti ártalmak (zajkonfliktusok), a zsúfoltság, a zöldterületek hiánya, továbbá a közlekedési nehézségek, területi és társadalmi egyenlőtlenségek (pl. koncentráló szegénység egyes városrészekben), vagy a lakások rossz állapota, és a viszonylag magas fenntartási költségük. Mindemellett a **szuburbanizációt erősítik** az elmúlt években felerősödő **családi házas életforma iránti igények**, az **alacsonyabb státuszú lakosság elszegényedése**, valamint a fővárosi **ingatlanárak emelkedése** is. A peremkerületekbe és a városkörnyékre történő kiköltözések folyamata a mai napig meghatározó trend Budapesten és az agglomerációban. A fővárosi agglomerációba más vidéki térségekből beköltözők is sokszor a külső kerületekben és a városkörnyéki területeken találnak megfizethető és a korábbi lakókörnyezetükhöz hasonló új lakóhelyet.

A fővárosi kerületeket tekintve a 2009 óta eltelt 10 év alatt nagyobb **népességszám csökkenés** a belső kerületekben (VI. VII., VIII. kerület) ment végbe, míg a külső kerületekben (XI., XVII., XVIII. kerület) inkább a népesség növekedése volt jellemző. A legnagyobb veszteséget a **VII. kerület** szenvedte el: népességének körülbelül **20%-át veszítette el**, ami lakosszámot nézve csaknem elérte a 13.000 főt. A legnagyobb **népességnövekedés** arányaiban a XXIII. kerületben volt (14%), ezen felül jelentősebb népességnövekedés a XVII. (11%), valamint a XVI., XVIII. és XXII. (9%) kerületekben figyelhető meg. Lakosszámot tekintve leginkább a XVII. kerület népessége nőtt, csaknem 9.000 fővel.

¹ Egy 2019-es kutatói előreszámítás⁵ alapján 2051-re a fővárosi agglomerációs zóna népessége várhatóan továbbra is növekedni fog, a 2011-es adatokhoz viszonyítva akár 75%-os növekedés is lehetséges. A főváros ezzel szemben 2051-ig kb. 200 ezer fő feletti veszteséggel számolhat, a 2011-es adatokhoz viszonyítva kb. 10%-os népességcsökkenés prognosztizálható.

2. ábra: Lakónépesség számának változása az egyes fővárosi kerületekben 2009 és 2019 között (Forrás: KSH adatai alapján)

A kerületek népességszámának változása javarészt az urbanizációs folyamatoknak köszönhető. A népességszám alakulását egy meghatározott területen a vándorlásokon kívül a **természetes szaporodás** is befolyásolja, azonban éppen azoknál a kerületeknél erősebb a természetes fogyás, ahol a népességszám növekedett a vizsgált 10 éves időszakon belül. A fővároshoz hasonlóan az egyes kerületekben is a természetes fogyás jellemző. Ennek mértéke 2009 és 2019 között jelentősebben a IV., a XVII. és a XVIII. kerületekben nőtt. 2019-ben a természetes fogyással leginkább érintettek a V., XV., és XX. kerületek voltak:

kerület	ezrelék	kerület	ezrelék
XV.	-6,0	XIV.	-3,5
XX.	-5,9	II.	-3,4
V.	-5,7	XVI.	-3,4
XXI.	-4,9	XI.	-3,2
XVII.	-4,5	XXIII.	-3,2
I.	-4,4	XIX.	-3,0
VII.	-4,3	III.	-2,9
XII.	-4,3	VI.	-2,4
X.	-4,2	IX.	-1,9
XVIII.	-3,9	XXII.	-1,4
IV.	-3,7	XIII.	-1,3
VIII.	-3,5		

2. táblázat: Természetes szaporodás arányszáma* 2019-ben az egyes fővárosi kerületekben (ezrelék)

*természetes szaporodás abszolút számának a lakossághoz viszonyított aránya 1000 lakosra, éves időszakra számítva

A külső kerületekbe, valamint az agglomerációba való **népességáramlás** főként **infrastrukturális problémákat, közlekedési nehézségeket okoz, aminek kedvezőtlen környezeti vonatkozásai** is vannak. Egy 2019. évi felmérés szerint a budapesti ingázók közül 57% a fővároson belül a kerületek között ingázik, 23% az agglomerációs településekről, 20% pedig további, vidéki térségből érkezik a fővárosba. A budapesti agglomerációból majd félmillió ember ingázik napi szinten a fővárosba, amely jellemzően annak köszönhető, hogy a fővárosból kiköltözők 71%-a

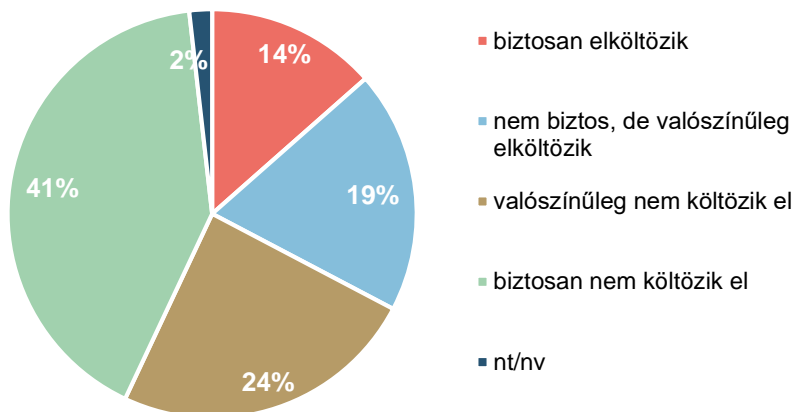
továbbra is Budapestre jár dolgozni, emellett pedig többségben tanulási célból látogatják a fővárost.⁶ Az **ingázás** a szuburbán háztartások többségében autóval történik, emiatt a **személygépkocsik forgalma növekedő tendenciát** mutat (l.: 23. ábra). A jelentős mértékű autóhasználat az energiafogyasztás mértékét fokozza, emellett nagyban járul hozzá a fővárosi **zajproblémákhoz**, továbbá a **levegő minőségét is** jelentősen rontja. A közúti közlekedés okozta zaj- és légszennyezéssel az *1.6. Levegőminőség* és az *1.7. Zajterhelés* c. fejezetek foglalkoznak részletesebben. Az agglomerációs települések nagy mértékű népességnövekedése és főként a főváros munkaerő-vonzásának növekedése miatt az **ingázás** és a **motorizáció növekedése** a negatív környezeti hatásokat fokozhatja a fővárosban is (pl. levegőminőség romlása, városi hősziget-hatás erősödése, biodiverzitás csökkenése, területhasználati változások). Az urbanizáció előrehaladtával előbbiek mellett növekszik a fővárosból az agglomerációba való, munkavállalási célú napi ingázás is.

☞ Függelék F.2.

A budapestiek költözési tervei

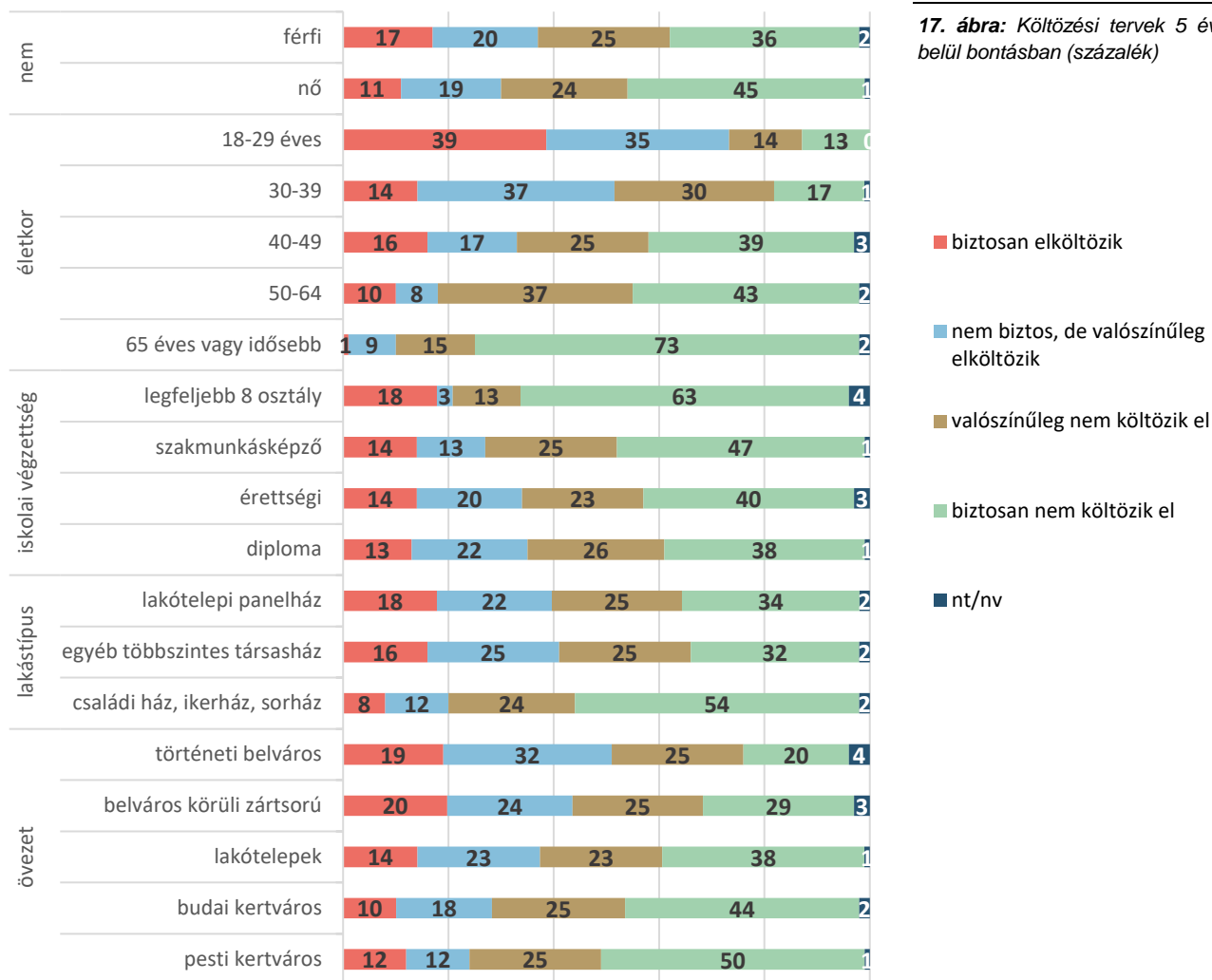
A fővárosi lakosok költözési szándékai telefonos, reprezentatív közvélemény-kutatás alapján, 2020-ban került felmérésre a MEDIÁN Közvélemény- és Piackutató Kft. közreműködésével. A módszertan részletes bemutatását a *11.9. Környezeti nevelés, tájékoztatás, szemléletformálás* c. fejezet tartalmazza.

A Budapesten élők 14 százaléka biztosan, 19 százaléka valószínűleg lakást vált a következő öt évben. A legmagasabb arányban a 30 év alattiak érzik átmenetinek a jelenlegi otthonukat, de 30 és 40 év között is viszonylag magas a költözési hajlandóság, ha a valószínűleg költözőket is figyelembe vesszük.

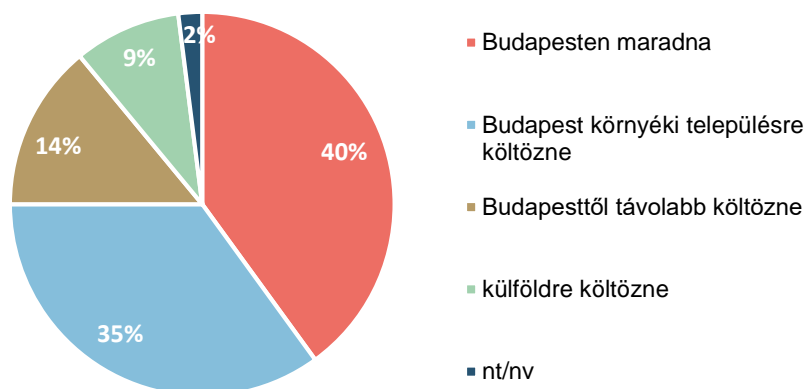

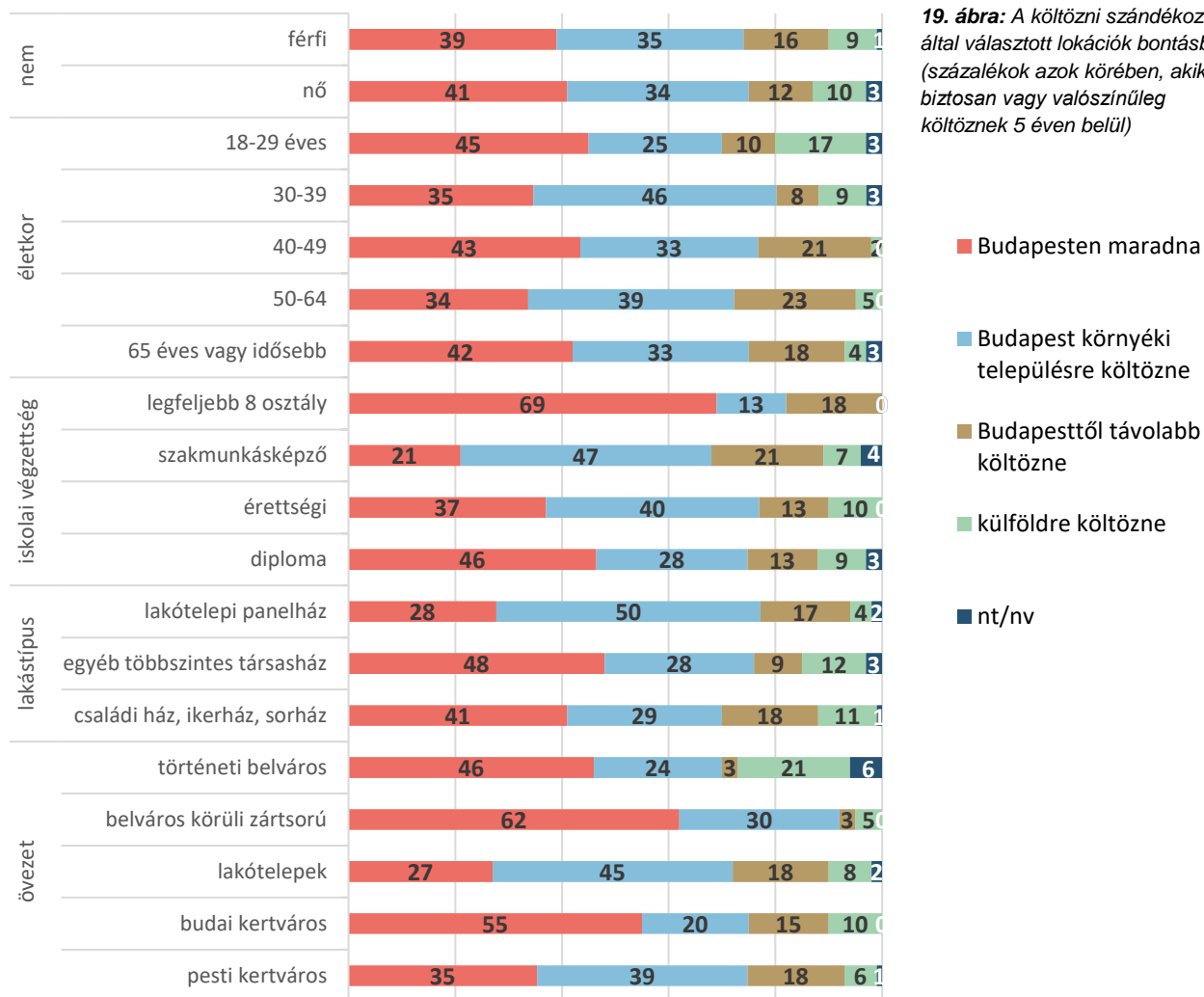
16. ábra: Költözési tervek öt éven belül

Az átlagosnál magasabb arányban költöznének azok, akik jelenleg lakásban laknak, a családi házban, sorházban, ikerházban élők többsége biztosan nem költözik el öt éven belül.

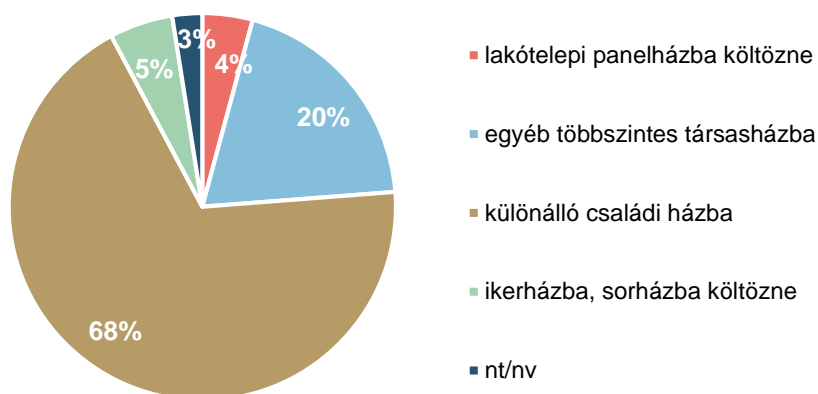

A biztosan és a nem biztosan, de valószínűleg elköltözők többségben Budapesten kívül szeretnének ingatlant találni. A válaszadók 40%-a továbbra is maradna a fővárosban, 35% pedig a fővárosi agglomerációba költözne szívesen.

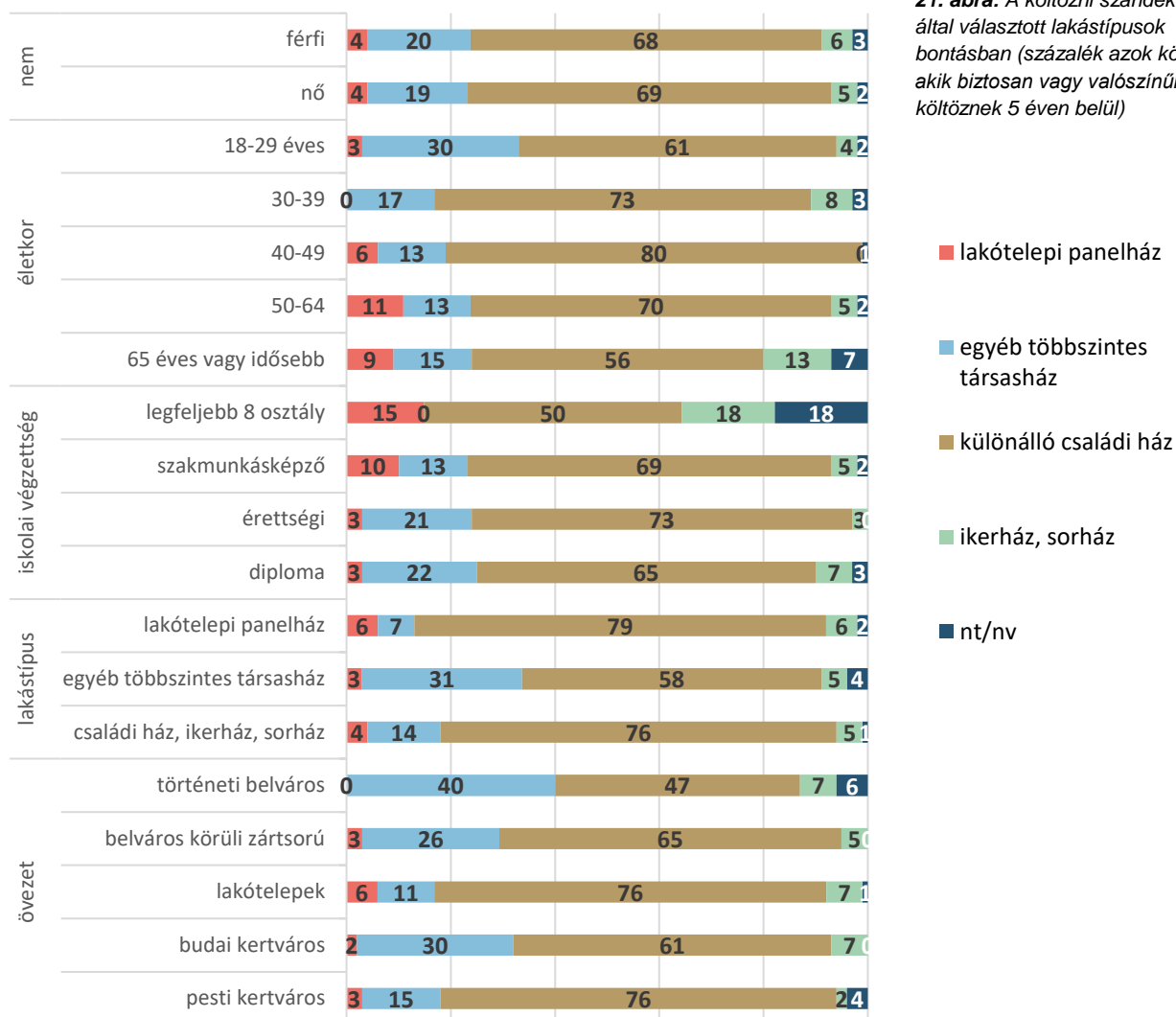

A biztosan és a nem biztosan, de valószínűleg elköltözők jellemzően különálló családi, kertés házba költöznének a legszívesebben. Ez különösen a Budapest közelébe vagy Budapesttől távolabb költözőkre igaz (90% feletti arány), de a Budapesten belül új otthon keresők körében is 46 százalékot ér el azok aránya, akik családi házban szeretnének élni a jövőben. Mivel a jelenlegi lakásállomány összetétele eltér a költözési igényektől, ezért a lakásállomány átalakulásával – környezeti szempontból is kedvezőtlen városi szétterülési folyamatokkal, illetve családi házas építkezésekkel számolhatunk Budapesten és az agglomerációs településeken is.

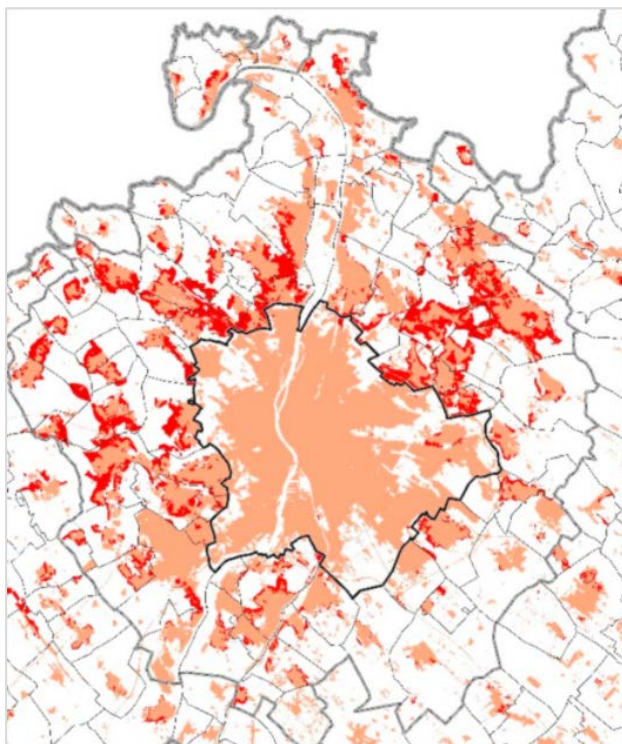

Érdekes módon két csoportra jellemző kiemelkedő arányban, hogy családi házba költözne: a lakótelepeken élőkre, valamint a jelenleg is kertvárosban élőkre.

Beépítettség növekedése és lakásépítések

A szuburbanizáció folyamata a városi szétterülés és a beépítettség növekedésének egyik kiváltó oka. A **városi szétterülés** negatív következményekkel járó városi terjeszkedést jelent, „melyben a beépített területek terjedése nem kellően koordinált, kevésbé kontrollált vagy korlátozott; főként a piaci folyamatok által vezérelt, és jellemzően a környező **mezőgazdasági területek és zöldfelületek rovására** megy végbe”.⁷ A szétterülés folyamata elsősorban a rurális jellegű városi peremterületek területhasználati változásaira van hatással, de következményei révén ugyanúgy a főváros belső zöldfelületeit is, ezen belül főként a zöldterületeket, építési telkek beépítetlen részeit, illetve kertként funkcionáló részeit érinti. A folyamat az új ingatlanfejlesztési igények miatt a beépített területek növekedését, ezzel együtt pedig a **zöldfelületek csökkenését, a természeti környezeti elemek minőségének romlását, illetve visszaszorulását** okozza. Budapest **beépítettsége** az elmúlt közel **70 év alatt közel megháromszorozódott**. Egy 2020-ban publikált tanulmány előrejelzései szerint azonban az elmúlt évtizedekre jellemző intenzív városi szétterülés a fővárosban meg fog állni és az agglomerációs zónában folytatódik tovább⁸. A főváros jelenleg 52%-a beépített terület, amelynek 61%-át lakóterületek teszik ki. Az épített környezet bővülését, a fővárosi beépített területek növekedési jellemzőit részletesen a *II. 1. Épített környezet* c. fejezet foglalja össze.

3. ábra: Felszínborítottság a budapesti agglomerációban 2012-ben és az előrejelzések szerint 2040-ben (Forrás: Lennert J. et al. 2020⁸)

- Mesterséges felületek 2012-ben
- 2040-ig várhatóan újonnan megjelenő mesterséges felületek

Lakhatás szempontjából a fővárosiak egy része – főként a családosok vagy az idősebbek – leginkább a nyugodt és csendes, jó levegőjű, lehetőleg zöldterületi, ám infrastrukturálisan jól ellátott lakóterületeket részesítik előnyben. A belváros zsúfoltsága, az alacsonyabb telekárak, építési költségek, lakbér és olcsóbb megélhetés miatt összességében többen szeretnének családi házba költözni a peremkerületekbe vagy az agglomerációba (a kiköltözők főként az alacsonyabb társadalmi státuszúak közül kerülnek ki). Ehhez hozzájárul a 2020 tavaszán megjelent Covid-19 járványhelyzet is, melynek hatására meghatározott társadalmi rétegnél, főként a jobb módúak körében, jelentősen nőtt a saját kerttel rendelkező lakóingatlanok iránti kereslet a társasházi lakásokhoz képest. Mivel a jelenlegi lakásállomány összetétele eltér a költözési igényektől (lásd: *A budapestiek költözési tervei* c. fejezet), ezért a lakásállomány átalakulásával, környezeti szempontból is kedvezőtlen városi szétterülési folyamatokkal, illetve családi házas építkezésekkel számolhatunk Budapesten és az agglomerációs településeken is.

Habár a fővárosban a népességszám csökkenése várható, az agglomerációs településekhez hasonlóan a főváros lakásállománya is egyenletesen növekedett: 2001 óta Budapesten 13%-kal, míg az agglomerációs településeken csaknem 36%-kal növekedett a lakásszám. A főváros és az agglomerációs települések lakásállomány-változásait az alábbi ábra mutatja be.

4. ábra: Lakásállomány (db) változása 2001 és 2020 között a fővárosban és az agglomerációban (Forrás: KSH adatai alapján)

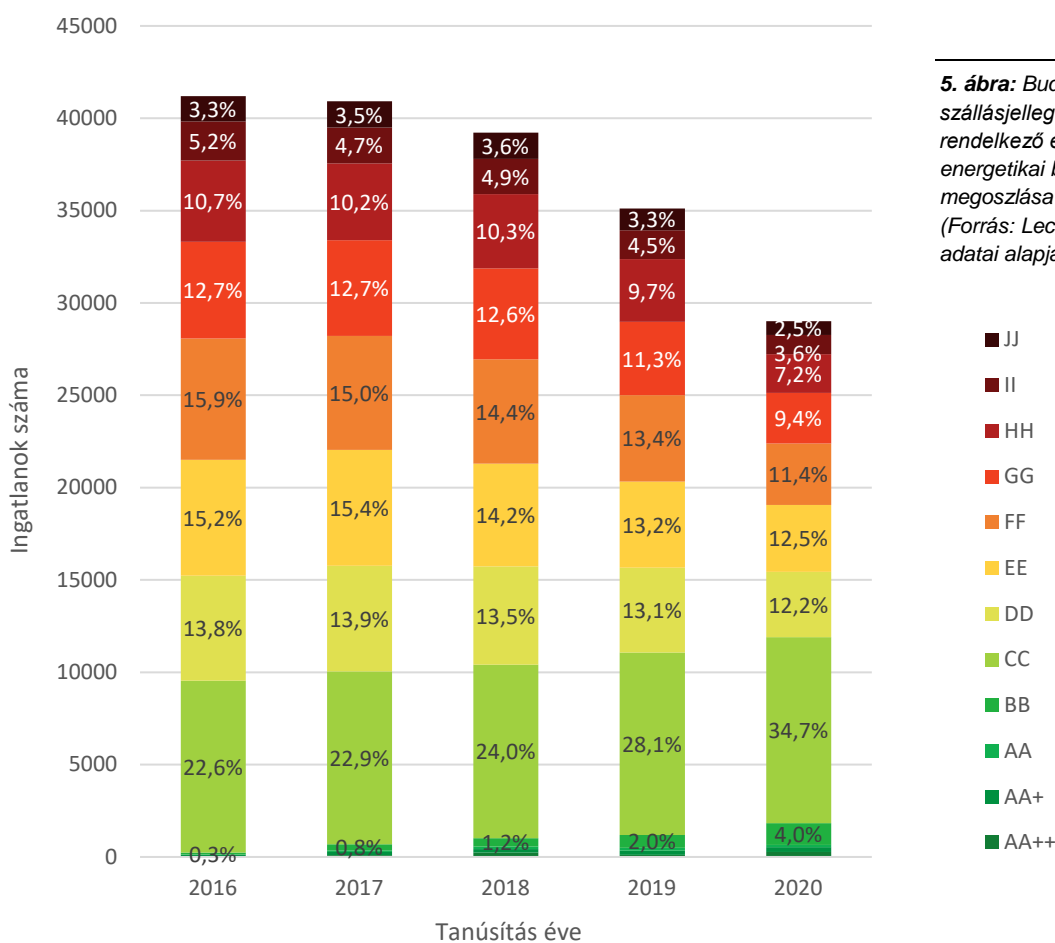
- Budapest
- Agglomerációs települések

Nagyobb volumenű lakóingatlan-fejlesztések jellemzően Budapest átmeneti zónájában valósulnak meg. Kerületi szinten a lakásszám növekedés leginkább a XIII. és a IX. kerületekben volt tapasztalható, ahol 2001 és 2019 között több mint 25%-kal növekedett a lakásállomány. A lakások darabszámát tekintve kiemelkedő a XIII. kerület, ahol csaknem 16 ezer, valamint a XI. kerület, ahol pedig több mint 10 ezer db lakással bővült a kerületi lakásállomány. Emellett a lakásszámok jelentősebb növekedése a XIV. és VIII. kerületben volt megfigyelhető. Jelenleg a kerületek közül a legnagyobb lakásállománnyal a XI., a XIII., a XIV. és a III. kerület rendelkezik.

Az elmúlt 10 év nagyobb volumenű lakóingatlan-fejlesztései közé tartoznak például:

- a XIII. kerületi Marina Part Lakópark (barnamezős);
- a XI. kerületi BudaPart városnegyed (barnamezős), Sasad Resort és Sasad Liget Lakópark(barnamezős);
- a IX. kerületben a Közvágóhíd - City Pearl és City Home – Metrodom (barnamezős);
- a XIV. kerületi Paskal Garden, Cordia Termal Zugló (zöldmezős);
- a VIII. kerületi Corvin negyed (rehabilitáció);
- valamint a III. kerületi Harsánylejtő lakópark (zöldmezős).

A fővárosi lakó és szállásjellegű épületállomány jelentős része kedvezőtlen energetikai minőségű, az energetikai tanúsítvány szerinti megoszlásukat az 5. ábra szemlélteti. A minősítési skála szerint a CC, DD, EE kategóriák megfelelő közeliek, **az országos „átlagosnak” az FF kategória tekinthető.** A legmagasabb fokozatok (BB+) speciális feltétele a legalább részben megújuló energiaforrásból fedezett energiafogyasztás.

5. ábra: Budapesti lakó és szállásjellegű, tanúsítvánnyal rendelkező épületállomány energetikai besorolásának megoszlása az elmúlt 5 évben (Forrás: Lechner Tudásközpont adatai alapján⁹)

A Lechner Tudásközpont adatai szerint **2016 és 2020 között összesen mintegy 185 ezer tanúsítvány került kiadásra** a budapesti lakó és szállásjellegű ingatlanokra⁹, amely már összemérhető nagyságrendű a fővárosi teljes lakásállománnyal: a **2020-ban regisztrált** 930.714 db lakásnak **csaknem 20%-át** teszik ki, azonban figyelembe kell venni, hogy **egy ingatlan ez időszakban akár többször is eladásra, így minősítésre kerülhetett, azaz többször is szerepelhet** az adatbázisban. Az országos adatokkal összevetve a **budapesti lakó és szállásjellegű, tanúsítvánnyal rendelkező épületállomány** esetében 5%-kal magasabb, kb. **29 %-os a korszerű (CC) vagy annál is jobb** minősítésű, tanúsítvánnyal rendelkező lakóingatlanok aránya tehát, a korszerű (CC) vagy annál is jobb fővárosi lakások aránya **a teljes lakásállományhoz képest jelenleg mintegy 5-6%-ra becsülhető.**

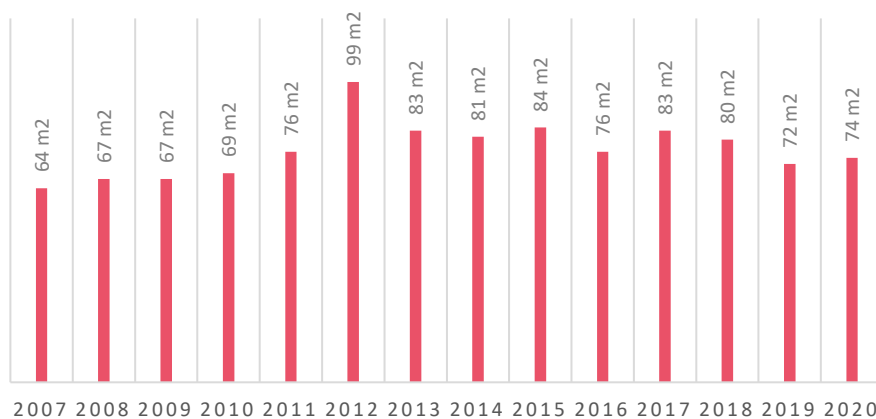
A korszerűnél jobb (BB, AA, AA+, AA++) tanúsítványú ingatlanok száma a fővárosban is elenyésző (az 5 év alatt kiadott tanúsítványok kevesebb, mint 3%-a), ugyanakkor az elmúlt 5 év adatai alapján megállapítható a kedvezőbb energetikai besorolású ingatlanok arányának növekedése. A tanúsítvánnyal rendelkező lakóingatlanok **többségben a korszerűt megközelítő, azaz DD-s vagy annál rosszabb besorolású. Lakossági épületenergetikai fejlesztésekkel jelentős energiamegtakarítás, települési szintű légszennyezés-, illetve szén-dioxid kibocsátás-, továbbá hőszigetelés-csökkentés lenne egyszerre elérhető.** Habár a világpiacon trendeknek megfelelő, színvonalas műszaki megoldások és technológiák elérhetők Magyarországon is, **a 2014 és 2020 közötti, lakóépületeket is érintő fejlesztések jellemzően csak közepes műszaki színvonalú technológiák alkalmazásával valósultak meg.**¹⁰

A fővárosban a lakóterületek, ezzel együtt pedig a lakásállomány további növekedése a jövőben jellemzően a jelenleg alulhasznosított vagy üres területek átalakulásával, funkcióváltásával mehet végbe. Potenciális fejlesztési területek jellemzően a főváros elővárosi zónájában, a külső kerületekben, valamint az átmeneti zónában található városrészekben találhatóak. Emellett **évtizedes távlatban a csökkenő fővárosi népességszám miatt a lakóterületek iránti igény is csökkenhet.**

A lakóingatlanok nagyarányú fejlesztése kapcsán különösen fontos a zöldterületekhez, illetve a nagyobb, szabadon hozzáférhető rekreációs funkciókkal is rendelkező városi zöldfelületekhez (pl. városi parkok, erdők) való hozzáférés lehetősége, amely a környezeti állapotra, ezáltal pedig az élethez is kedvezően hat. Budapesten az egy főre jutó közhasználatú zöldfelületekkel való ellátottság meglehetősen alacsony. Legjobb helyzetben jellemzően a külső kerületek vannak: a II. és XII., valamint a III., a XVI., a XVII., a XVIII., és a XXIII. kerület is magas értékkel rendelkezik; legkevésbé ellátottak a VI., VII., VIII., IX., XIII., XIX., és a XXII. kerületek. A közhasználatú zöldfelületek rendszerét, jellemzőit részletesen az *1.2. Épített zöldfelületek* c. fejezet mutatja be.

Adott társadalmi folyamatok, tendenciák (pl. kései gyermekvállalás, a szülői ház korai elhagyása, a várható élettartam növekedése miatti elöregedés, lazuló generációs kapcsolatok) hatására Budapesten az **egyszemélyes háztartások aránya növekszik** (ez az arány 1970-ben 25,5%, 1990-ben 32,5% és 2001-ben 34,6% volt). A megváltozott lakhatási igényeknek köszönhetően pedig az **egy személyre jutó nagyobb lakóterület igénye is növekedett.** Ennek következményeképp míg a háztartások mérete csökkenő tendenciát mutat, a nagyobb alapterületű lakások aránya ezzel együtt nő. A változó igények nagy hatással vannak a városperem átalakulására, a **beépítettség arányát növelik**, a megfelelő területfelhasználás hatékonyságát rontják⁷, amit **a jelenleg érvényes építési szabályozás sem tud ellensúlyozni.**

☞ Függelék F.3.

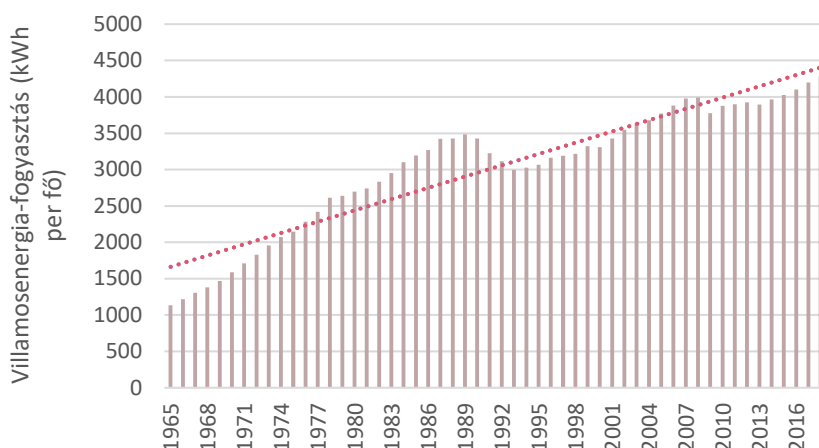
6. ábra: Épített lakások átlagos alapterületének változása Budapesten 2007 és 2020 között (Forrás: KSH adatai alapján)

A legnagyobb alapterületű lakások (kerületi átlagban 100 m²-esnél nagyobb) a II., III., XII., XXII. és XXIII. kerületekben, a legkisebbek (47-59 m² között) pedig jellemzően a belső kerületekben (VII-VIII-IX-X-XIII-XIV), ott is a régi belvárosi szövetbe ágyazottan találhatóak. Kisméretű lakások az új építésű belvárosi ingatlanokban is jellemzőek.

Energiafelhasználás társadalmi különbségei, energiaszegénység

Az otthonunkban felhasznált energia, a lakások energetikai minősége és a bennük használt nem korszerű energiaátalakító berendezések jelentős – közvetlen és hosszútávú – környezeti károkat okoznak. Magyarországon az összes üvegházhatású gáz kibocsátásának negyede a háztartásokhoz, elsősorban a fűtéshez és a közlekedéshez köthető. Az országos energiafelhasználás 35%-át a háztartások fogyasztása teszi ki, amelynek majdnem háromnegyede (74%) a lakóterek fűtésére szolgál.¹¹

A **budapesti lakóépületek energiaigénye** adja az összes **budapesti üvegházhatású gáz kibocsátás gyakorlatilag 75%-át**. Habár, ma már egyre inkább terjednek az alternatív, energiahatékony megoldások az építőiparban is, a változó lakhatási igények és szokások miatt a fűtésre használt energia csak kis mértékben csökken. A **növekvő energiaigényt** okozzák továbbá az áruk és szolgáltatások iránti igény, a nagy számban vásárolt elektromos és elektronikai árucikkek. Az egy főre jutó villamosenergia-fogyasztás az országban az elmúlt több mint 50 évben csaknem folyamatosan növekedő tendenciát mutat. A jelenlegi érték körülbelül 4,28 MWh/fő, mely **1990 óta 25%-os növekedést** jelent. A főváros energiagazdálkodását részletesen, valamint annak környezeti hatásait a **II.2. Energiagazdálkodás** c. fejezet mutatja be.

7. ábra: Egy főre jutó villamosenergia-fogyasztás változása Magyarországon 1965 és 2018 között (Forrás: The World Bank Group¹² és Nemzetközi Energia Ügynökség (IEA)¹³ adatai alapján)

Kedvező körülmény, hogy a Budapesten a lakások fűtésére használt energiahordozók között a környezeti szempontból **legártalmasabb szilárd tüzelőanyagok használata alig van jelen**: a KSH adatai szerint az „*egyedi helyiségfűtés egyébbel (szén, fa, olaj)*” aránya a fűtési módok között 2017-ben 2,4% volt. Ez az arány **2019-ben 0,6%-ra** csökkent¹⁴. A szilárd tüzelőanyagok használata főként a lakosság legszegényebb rétegét érinti. Ebből is adódik, hogy a **rosszabb anyagi helyzetű háztartások**, amelyek esetén a **környezeti körülmények is rosszabbak**, jobban ki vannak téve a negatív környezeti hatásoknak. Mindemellett kiemelendő, hogy habár a gazdagabb társadalmi rétegek számára jobb minőségű, hőszigeteléssel ellátott ingatlanok és energiahatékony berendezések állnak rendelkezésükre, mégis **országos tekintetben a lakosság legmagasabb jövedelmű tizedének** (kb. 900.000 fő) éves **energiaköltsége csaknem háromszorosa a legszegényebb tized költségeinek**¹¹.

Az elmúlt 5 évet tekintve az éves szinten egy főre jutó lakásfenntartásra és háztartási energiára fordított kiadások a budapesti lakosok összes kiadásainak átlagosan kb. 20%-át teszik ki.¹⁵ A **háztartások átlagosan összjövedelmük 20%-át fizetik ki az energiaszámlákra éves szinten. Ha csak a legalacsonyabb jövedelmű, alsó 30%-át tekintjük a háztartásoknak, ők átlagosan jövedelmük 29%-át költik el energiára** évente.

8. ábra: Az energiaszegénység főbb tényezői

(Forrás: Elosztó projekt 2019, infografika: Feldmár Nóra)

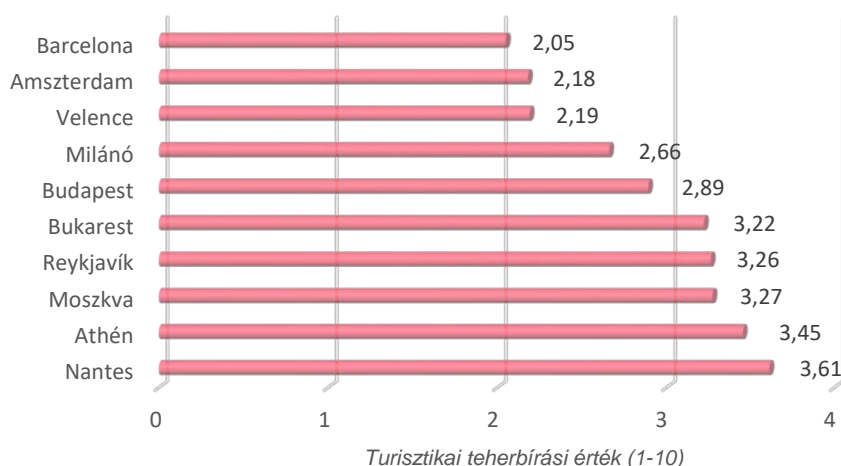
Egy háztartást akkor nevezünk **energiaszegénynek**, ha az nem képes megfizetni a fűtés vagy az egyéb alapvető energiaszolgáltatások olyan szintjét, mely a tisztességes életminőséghez szükséges. Habár Magyarországon jelenleg nincs hivatalos definíciója és mérőszáma az energiaszegénységnek, a hazai helyzet felméréséhez az egyik leggyakrabban használt mérőszám szerint **energiaszegény egy háztartás, ha a jövedelméből az energiára fordított kiadások legalább kétszeresen meghaladják a mediánértéket**. Ekkor a **háztartás jövedelmének 34%-ánál húzódik az energiaszegénység határa**, ezen határértéket túllépő háztartások számítanak energiaszegénynek. Ez a fajta megközelítés szerint Magyarországon a háztartások 8-10%-a tekinthető energiaszegénynek, országos szinten kb. kb. 300-380 ezer háztartás.^{11,16}

Budapesten a többi településsel ellentétben a **legmagasabb** azon csoport aránya (**16%**), ahol a **jövedelem több mint 40%-át viszik el a lakásfenntartás költségei**, ami könnyen kritikus helyzetbe sodorhatja a családokat. A szegényebb háztartásokban élők jellemzően rosszabb állapotú, fajlagosan több energiát igénylő ingatlanokban laknak, és nincs megfelelő anyagi háttérük, hogy ezen változtassanak.¹⁷ Az egyfős háztartások, valamint a nagyobb alapterületű lakások és/vagy a főleg régebbi családi házban lakó háztartások nagyobb mértékben érintettek, mint a többi háztartás. A jövedelmük 34%-ánál magasabb energiaköltségekkel rendelkező háztartások kb. 85%-a egyalakos családi házban él.

Az **energiaszegénység hatásai** között ugyanúgy megjelennek a fizikai (főként légzőszervi) és mentális (szorongás, elszigeteltség érzése) megbetegedések, emellett pedig az épületek állapotának drasztikus romlása – valamint az ezzel együtt járó fokozódó CO₂-kibocsátás – és a háztartások adósságának növekedése.¹⁸

Idegenforgalom, tömegturizmus

Az idegenforgalom ma már jelentősen növekvő ágazat, a mobilitás növekedésével és az elérhetőségek javulásával a tömegturizmus erősödése jellemző a nagyvárosokban, köztük Budapesten is. A Statista adatportál 2017-ben készített elemzése szerint **Budapest az ötödik turistákkal leginkább telített város Európában**¹⁹.

9. ábra: Turisztikailag leginkább terhelt európai nagyvárosok (Forrás: Statista 2017-es felmérése alapján¹⁹)

Budapest turisztikai vonzerejét erősen befolyásolják az egyes desztinációk környezeti állapota és az éghajlati változások. Főként a változó klimatikus adottságok a főváros kínálta lehetőségeket korlátozhatják vagy akár fokozatosan ellehetetleníthetik, emellett viszont alternatív kínálati elemek kialakítását is ösztönözhetik. A klimatikus viszonyok változása főképp a szabadtéri időtöltéssel összefüggő turizmus termékekre lehet jelentős hatással, Budapesten például a kulturális örökségturizmusra (pl. városlátogatás, rendezvényturizmus) vagy az aktív turizmusra, amelyek egyaránt a hazai turisztikai kínálat kulcselemei. A klímaváltozás és a környezeti állapot romlása kihatnak a keresleti trendekre (pl. hűvös idején a turisták kisebb hányada választja a városi környezetet), a szezonális változására (főszézon kinyúlása májustól szeptemberig), a működési költségekre (pl. energia- és élelmiszerárak növekedése), illetve a különböző kínálati elemekre és helyszínekre is (turisztikai értékek értékcsökkenése, illetve más turisztikai termékek felértékelődése).²⁰

Országos viszonylatban Budapest turizmusa általánosságban kevésbé sérülékeny a klímaváltozással szemben, jó adaptációs kapacitással bír. Egyes ágazatok (pl. fürdőturizmus és aktív turizmus) tekintetében azonban érzékeny vagy kiemelten érzékeny, ami elsősorban a mesterséges felszínborítás magas arányából, a természetes/természetközeli terek és erdők arányának csökkenéséből fakad, de a vendégforgalmi terhelés vagy a fedett helyszín- és programkínálat súlya is meghatározó tényezők a turisztikai érzékenység tekintetében.²⁰

A turizmus és a környezeti állapot kölcsönösen hatnak egymásra. A turizmus által okozott jelentősebb negatív környezeti hatások a főváros telítettsége, túlszűfoaltsága és a természeti, környezeti elemek romlása, mint például a levegőminőség romlása, a zöldterületek túlhasználata vagy a zajterhelés növekedése, amelyek főként a turisztikai szempontból népszerű városrészekben, elsősorban a belvárosi területeken okoznak problémát. Ezzel együtt a turizmus átalakítja a belső városrészek arculatát és a terület lakhatási/használati lehetőségeit is: az érintett városrészekben a hosszú távú

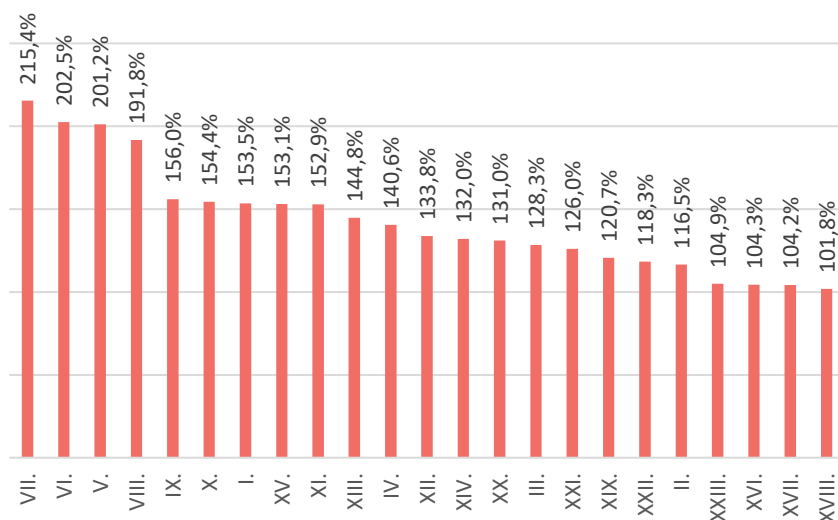
élhetőség romlik, helyette inkább a lakások kiadása, ideiglenes szálláshelyként történő használata jelent meg. Az egyes környezeti hatásokat fokozza a főként nemzetközi turizmus által generált légi-, vízi-, és szárazföldi forgalom energiafogyasztása, ezzel együtt a földhasználat, a hulladék- és szennyvíztermelés, valamint a keletkező károsanyag kibocsátás.

Térbeli társadalmi egyenlőtlenségek, környezeti igazságosság

Habár a globális trendeknek és megváltozott igényeknek megfelelő közlekedési (autópályák, metróvonalak) és szolgáltatási (bevásárló központok, szupermarketek) infrastruktúrák fejlesztése az egész fővárost és az agglomerációt is érinti, a kilencvenes évektől meginduló szuburbanizációs folyamat jelentős hatással volt/van a népesség térbeli-társadalmi szerkezetére is. A **városrészek közötti különbségek növekedése**, a versenyképes és versenyképtelen városrészek kialakulása térbeli társadalmi egyenlőtlenségeket generál, mely a bekövetkező természeti környezeti károk minőségére és mennyiségére is hatással van. A főváros társadalmi átstrukturálódását elsősorban a belvárosi kerületek funkcionális átalakulása és presztízsének emelkedése, belvárosi ingatlanok felértékelődése, a nagyvárosi problémák (pl. környezeti ártalmak) súlyosbodása, a lakónegyedek fizikai és társadalmi leromlása, illetve felértékelődése, valamint a zöldfelületekhez való közelség és a családi házas lakóhelyre való igény okozta.

A belváros funkcionális átalakulása következményeképp az érintett kerületekben jellemzően a magas társadalmi státuszúak (magas iskolai végzettségű, vezető beosztású, magas jövedelmű) maradtak, az alacsonyabb státuszúak fokozatosan kiszorultak a város kevésbé jó helyzetű részeibe, vagy a városkörnyék szintén rosszabb helyzetű településeibe. A magas státuszúak által lakott területek jellemzően egy városrészben (nagyvárosi belső negyedekben), az alacsony státuszúak az átmeneti, illetve külvárosi övezetekben, míg a legszegényebb rétegek a főváros belső területein, szétszórtan helyezkednek el. Hangsúlyosan jelenik meg a leszakadó, általában nagyobb, peremkerületi lakótelepek rossz társadalmi helyzete, emellett a legalacsonyabb státuszú területek közé tartoznak a belső városrészek alacsony státuszú részei, illetve kisebb szegregátumai mellett a barnamezős területek és környékük.

A magas státuszú, illetve feltörekvő rétegek lakóhelyéül szolgáló, kedvezőbb (vagy azzá váló) adottságú részei főként a főváros budai oldala – kivéve az északi és a déli lakótelepeket, valamint a peremkerületi, hagyományosan rossz helyzetű (részben szintén lakótelepi) részeit –, a pesti oldalon pedig a belvárosi övezet és Újlipótváros jelentős részét kitevő, csatlakozó körzete. A belső kerületek (VI., VII., VIII., IX.) jelentős részén a dzsentifikáció erősödését az utóbbi 5-10 évben lezajló városrehabilitációs folyamatok indukálták. Ezen kívül a standard magas státuszú területek a főváros területén csak nyomokban fordulnak elő, például a Városliget körül, ahol még megtalálható a tradicionális villanegyed nyoma, vagy Budapest északkeleti területein, például Zugló külső részén és a XVI. kerület jelentős területein, ahol a kilencvenes években a relatív társadalmi státusz lényegesen emelkedett. A belvárosi lakóterületek rehabilitációja, a lakónegyedek és városközpontok megújítása a dzsentifikáció jelenségét erősíti, ezzel együtt pedig a belvárosi ingatlanárak, illetve albérlet árak emelkedését eredményezi, mely a társadalmi kirekesztést fokozza.

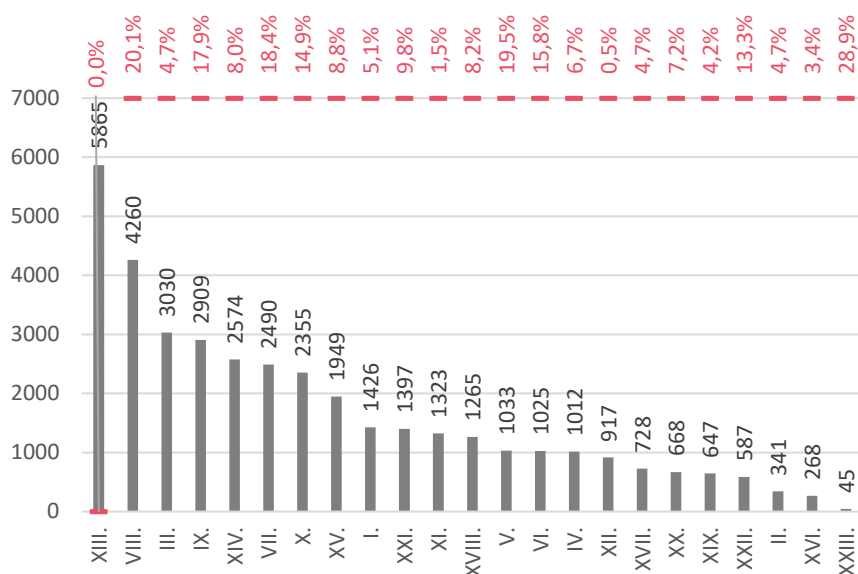

10. ábra: Értékesített használt lakások átlagos árának növekedési aránya 2009 és 2018 között (Forrás: KSH adatai alapján)

Bár a járványügyi intézkedések 2020-ban az albérleti díjak csökkenését is eredményezték, ugyanakkor a megelőző években az albérletárak folyamatos növekedése volt jellemző (országos szinten 2018-ig 5 év alatt 87 %-kal nőttek a lakbérek). A járványhelyzet enyhülése után, 2021-től lassú ütemben, de ismét a növekedő tendencia mutatkozik a fővárosi ingatlanárakban. **Az ingatlanárak sokszor a környezeti állapottal együttesen mozognak:** például egy kedvező környezeti állapotú lakóterületen magasabbak lehetnek az ingatlanárak, a környezeti terheléssel sújtott lakóövezetekben és környékükön pedig alacsonyabbak.

A fővárosban is nagy arányban jelentkező lakhatási szegénység, valamint a magán albérleti díjak növekedése ellenére **jelentős mennyiségű önkormányzati bérlakás áll üresen Budapesten.** Jelenleg a fővárosi **összes lakásállomány 2,6 %-a van önkormányzati tulajdonban, melyek 9,7%-a kihasználatlan.** A kihasználatlanság egyik fő oka **a lakások rossz állapota.** A bérlakások nagy része (kb. 60%-a) részleges vagy teljes felújításra szorulna, amire a fővárosi és a kerületi önkormányzatok jelenleg nem rendelkeznek elegendő forrással.²¹

2020-ban összesen 38.114 lakás volt önkormányzati tulajdonban, amiből csaknem 3.700 lakás áll kihasználatlanul. A legtöbb bérlakással a III., VIII., és XIII. kerületek, míg a legkisebb ingatlanvagyonnal a II., XVI., és XXIII. kerületek rendelkeznek. A legtöbb üres lakás a VIII. kerületben található (857 db), de az V., a VII. és IX. kerületekben is magas a kihasználatlanok aránya.

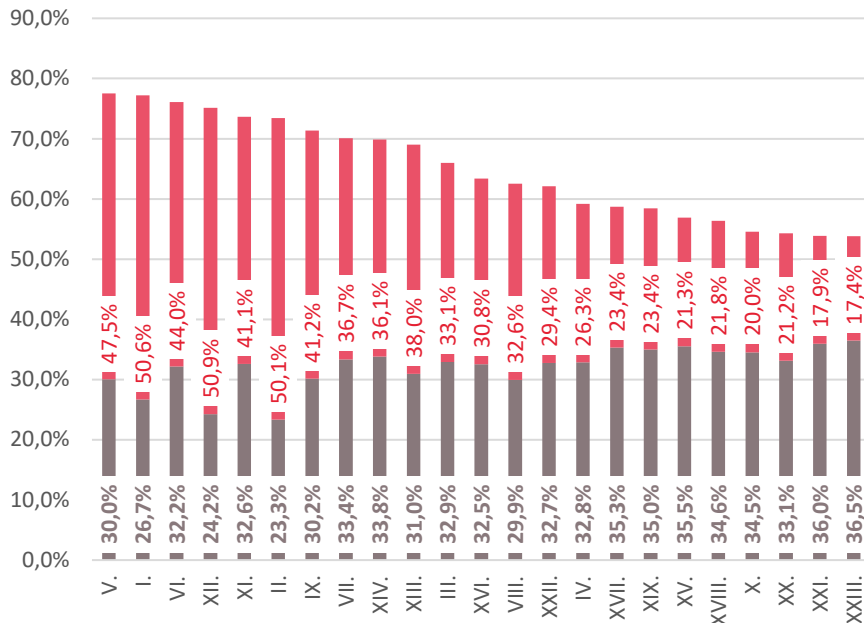

11. ábra: Budapesti önkormányzati összes és kihasználatlan lakásállomány 2020-ban*
*XIII. kerület esetében 2019-es adatok alapján
(Forrás: atlatszo.hu adatigénylése alapján)

■ Önkormányzati tulajdonú lakások száma
— Önkormányzati tulajdonú üres lakások aránya

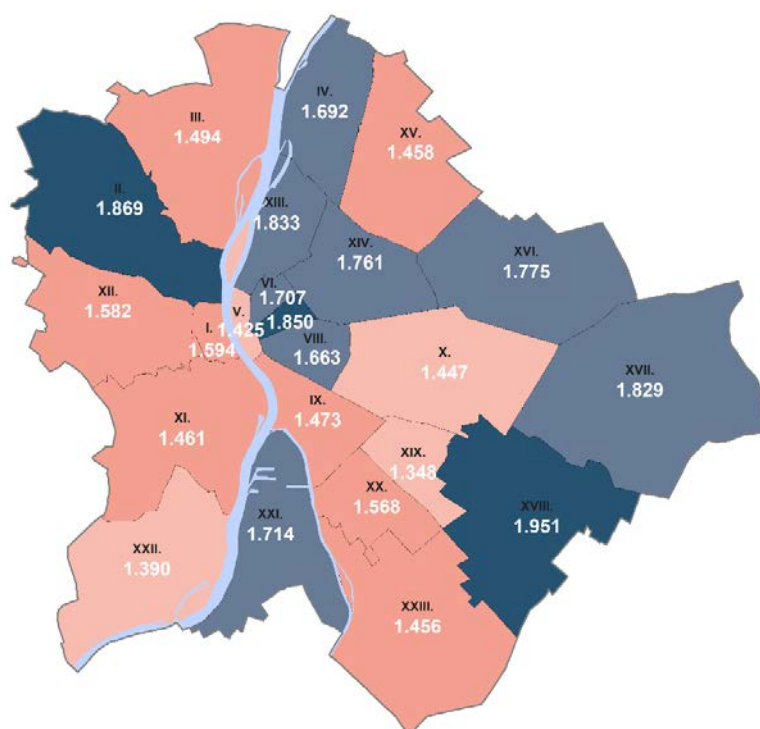
A szuburbanizáció erős térformáló hatása a térbeli társadalmi különbségek növekedését, a társadalmi polarizáció fokozódását és a társadalmi kohézió gyengülését okozza. A társadalmi strukturális egyenlőtlenségeket jól kirajzolja az értelmiségiek és a gazdaságilag aktív népesség aránya, egyes demográfiai jellemzők (pl. népesség előregedése) vagy például a jövedelem szerinti polarizációk a főváros egyes kerületeiben (lásd 12., 13. és 14. ábrák).

Az értelmiségiek számát és arányát tekintve jól mutatkozik a „magasabb presztízsű” területek dominanciája: a legmagasabb arányok a budai (I., II., XI., XII.) és belvárosi (V., VI., IX.) kerületekben vannak. A diplomások aránya is az említett budai (I., II., XII.) kerületekben a legjelentősebb, ahol a lakosság fele rendelkezik egyetemi vagy főiskolai oklevéllel.

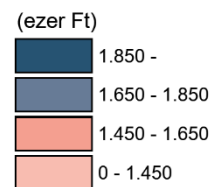

12. ábra: Értelmiségiek aránya a fővárosi kerületekben 2016-ban (Forrás: KSH adatai szerint)

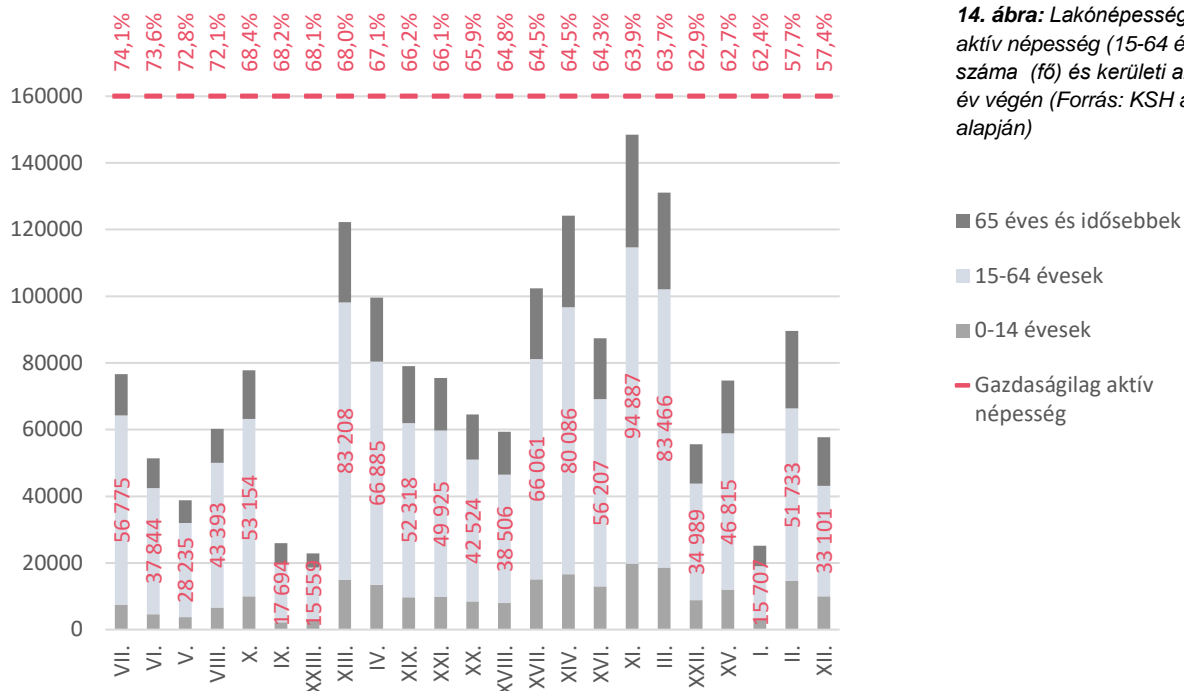
Az egy lakosra jutó nettó belföldi jövedelem alapján relatíve jobb helyzetűek a II., VII. és XVII. kerületek. A legalacsonyabb értékek az V., X., XIX. és XII. kerületekben mutatkoznak.

13. ábra: Egy lakosra jutó nettó belföldi jövedelem a főváros kerületeiben (Forrás: TeIR adatai alapján, 2019)

A gazdaságilag aktív lakosság aránya a belvárosi (V., VI., VII., VIII.) kerületekben a legmagasabb, ami utal a korosztályok lakhatási igényeire is: míg a fiatal munkavállalóknak elsősorban a jó közlekedés, a munkahely jó elérhetősége a fontos, addig a gyermekekkel élőknek, illetve családoknak a családi házra, zöldterületekkel rendelkező lakhely iránti igénye magasabb. A gyermekkorúak (0-14 évesek aránya) jellemzően a II., XII., XV. és XXII. kerületekben a legmagasabb (16-17%). A kerületek közül a 65 éves és idősebb népesség aránya szintén a II. és XII. kerületekben a legmagasabb (25-26%), a legalacsonyabb arány pedig a VII. és VIII. kerületekben (16-17%) mutatkozik.

14. ábra: Lakónépességből az aktív népesség (15-64 évesek) száma (fő) és kerületi aránya 2019 év végén (Forrás: KSH adatai alapján)

Az **alacsonyabb státuszú népesség** nemcsak a társadalmi-gazdasági státusza alapján, de a **környezet minősége és állapota alapján is hátrányos helyzetűvé** válhat. A társadalmi különbségek növekedése területiséget mutat, amely a környezeti ártalmak és kockázatok, a szennyezések, illetve ezek **egészségügyi kockázatainak egyenlőtlen térbeli eloszlását** is okozza. A környezeti hátrányok a különböző társadalmi csoportokat eltérő módon érintik és ez területileg differenciáltan jelenik meg²². Összességében elmondható, hogy a környezeti szempontból kedvezőbb városrészekben alapvetően a magasabb státuszú társadalmi rétegek élnek, a **tehetősebb társadalmi csoportok jobb környezeti feltételekhez férnek hozzá** (pl. több zöldfelület, kevesebb levegő vagy zajszennyezettség, kedvezőbb lakhatási feltételek). Szintén fontos kérdés, hogy a lakóhelyen kívül a budapestiek életének más helyszínein (munkahelyek, szabadidős tevékenységek helyszínei stb.) milyenek a környezeti feltételek, és mely társadalmi csoportok hogyan férnek hozzá ezekhez.

A környezetben zajló folyamatok igazságot és igazságtalanságot generálnak, melyek többléptékű földrajzi térben léteznek, a háztartás szintjétől kezdve akár globális mértékben is jelentkezhetnek. **Környezeti igazságosságon** az emberek egyetemes jogát értjük az azonosan jó állapotú és minőségű környezethez. A környezetben fellépő igazságtalanságok leginkább a valamilyen szempontból **kisebbségi csoportokat**, így például a hajléktalan, illetve szegény embereket érintik²³. Mindemellát a társadalmi problémák és különbségek növekedésének, a térbeli egyenlőtlenségek erősödésének közvetlen és közvetett hatása van mind a környezet folyamataira, mind az egyénekre és közösségekre is²².

Az **eltérő jellegű városrészek** kialakulása (városcentrum és peremkerületek) a városkörnyék strukturális jellemzőiből, eltérő környezeti magatartásából adódó **differenciált környezeti károkat és konfliktusokat** okoz. A nagyvárosiasodás és a turizmus által is zsúfoltabbá váló, egyben dzsentrifikált belvárosban jellemzően közlekedési dugókkal kell számolni, amely hatással van mind a levegő minőségére, mind a zaj- és rezgésterhelésre. Emellett a sűrű beépítés a városi-hősziget hatást fokozza, a zöldterületek kisebb aránya vagy hiánya a lakóterületek élhetőségét rontja. A városrészi területeken főként az elhelyezkedésből, a munkahely és a lakóhely szétválásából adódó, városkörnyéki életmód sajátosságaiából, az ingázás szükségességéből következő környezeti károkkal kell számolni.

A térbeli társadalmi egyenlőtlenségek közvetetten is kihatnak a környezet állapotára. A fővároson belüli térben strukturált társadalmi szerkezet a társadalmi kohézió gyengüléséhez, dezorganizációhoz vezetnek. Az eltérő jellegű városrészekben élő társadalmi csoportok eltérő értékekkel rendelkeznek, és különböző attitűdökkel viszonyulnak a környezeti problémákhoz, **a környezeti érdekek érvényesítésével kapcsolatos állampolgári beállítottság, a környezeti tudatosság szintje is eltérő**. A társadalmi megosztottság a környezetvédelmet támogató csoportok megosztottságát is okozza, amely fővárosi szinten a környezeti állapot fenntartásának/javulásának lehetőségét gyengíti.

Globális felmelegedés, klímaváltozás társadalmi összefüggései

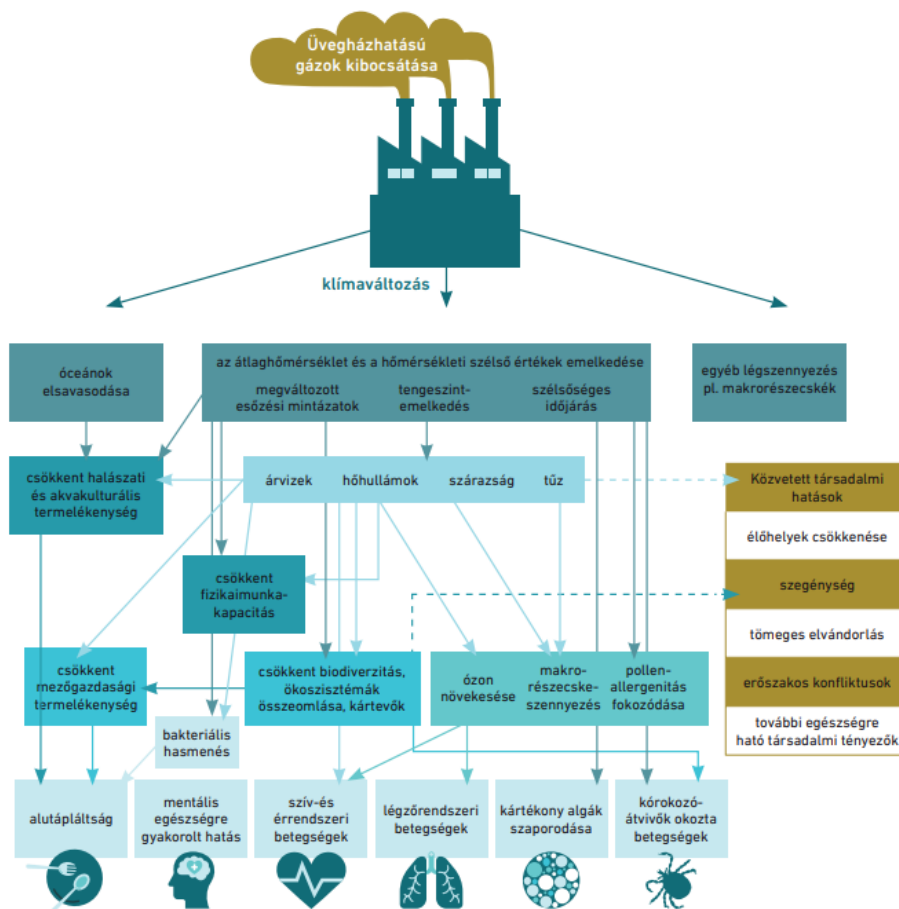
A mai korszak egyik legsúlyosabb környezeti problémája a globálisan végbemenő klimatikus viszonyok változása, azok romlása, amely amellelt, hogy számos környezeti kárral jár és veszélyezteti az emberek és az élővilág egészségét, közvetetten és közvetlenül is hozzájárul bizonyos kedvezőtlen társadalmi folyamatokhoz. Az éghajlatváltozás és a népesedési folyamatok különböző elemei – pl. előregedés, csökkenő gyermekvállalás, túlnépesedés, vándorlási folyamatok – között szoros kapcsolat áll fenn, és ezek negatív társadalmi hatásai felerősíthetik egymást. Az éghajlatváltozás főbb, közvetlen társadalmi kihívásai világszerte a szegénység fokozódása, az élőhelyek csökkenése, a tömeges elvándorlás, az erőszakos konfliktusok, illetve egyéb, egészségre kiható társadalmi tényezők²⁴.

A főváros szempontjából releváns kiemelt éghajlatváltozási problémakörök:

- szélsőséges meleg, hőhullámok;
- árvizek, heves esőzések, villámárvizek, elöntések;
- szárazság, aszály és vízhiány;
- viharos szelek, földcsuszamlás, talajsüllyedés;
- kórokozó átvívóval és légi úton (cseppfertőzéssel) terjedő betegségek;
- allergének elterjedése;
- UV-B sugárzás növekedése;
- növényzet rovar- és gombafertőzése;
- invazív, idegenhonos fajok elterjedése.

A váratlan, időnként szélsőséges időjárási formák alkalmazkodási és egészségügyi problémákat vethetnek fel, amely hatást gyakorol az egész társadalomra, azonban a klímaváltozás, valamint az ehhez kapcsolódó klímapolitika (ezen belül például a klímaváltozás miatt növekvő közöltségek, vagy az állami és önkormányzati klímapolitika diszfunkcionális működése) a különböző társadalmi csoportokra eltérően is hathat. A **differenciált érdekérvényesülés** következtében **sérülékeny társadalmi csoportok** alakulhatnak ki, ami a társadalmi kohézió gyengülését, a társadalmi egyenlőtlenségek összeadódását okozza.^{25,26,27} Habár országos viszonylatban a fővárosi lakosság – a magasabb arányú iskolázottságnak és kedvezőbb jövedelmi helyzetnek köszönhetően – kevésbé sérülékeny, azonban Budapesten is nagy számban vannak jelen a legsérülékenyebb társadalmi csoportok. Az éghajlatváltozás hatásainak leginkább kiszolgáltatottak az idősebb felnőttek, általánosságban a nők és

a gyermekek, emellett pedig a krónikus betegségben szenvedők, a szabadban dolgozók, továbbá a szociálisan elszigeteltek és a gazdaságilag hátrányos helyzetűek, főként hajléktalan emberek és munkanélküliek csoportjai²⁸.

15. ábra: Klímaváltozás hatásai, társadalmi vonatkozásai (Forrás: Éghajlatváltozás és egészség, jelentés²⁸)
A kép eredeti angol nyelvű változata: *The 2018 report of the Lancet Countdown on health and climate change: shaping the health of nations for centuries to come*²⁹

Az éghajlatváltozás várható hatásainak felmérését célzó, 2003 és 2006 között zajlott VAHAVA projekt keretében empirikus kutatás is készült a „*Budapesti térségben élők sérülékenységet és adaptációját meghatározó térbeli társadalmi mechanizmusokról*”.²⁶ A kutatás kérdőíves felmérés segítségével tárta fel a budapesti várostérségben élő, különböző térbeli-társadalmi csoportok klímaattitűdjét, adaptációs és mitigációs képességeit. A kutatás eredményeiből kiderült, hogy a lakosság környezettudatossága, a klímaváltozással kapcsolatos ismeretei egyre nagyobb mértékben jelen vannak, ezek alapján érzékelik a környezeti problémákat és a klímaváltozás jelenségét is. A lakossági adatfelvétel eredményei rávilágítanak arra, hogy alapvetően súlyos problémának érzékeli a társadalom a klímaváltozást és egyetértenek abban, hogy létezik ez a probléma. A lakosság véleményét azonban egyértelműen befolyásolja társadalmi státuszuk, illetve lakóhelyük is:

- Azok, akik feltehetőleg sérülékenyebbek, veszélyeztetettebbek (alacsony jövedelműek, alacsony végzettségűek), sokkal inkább látják súlyos problémának a klímaváltozást, mint a magas státuszúak, akiknek az alkalmazkodáshoz szükséges eszközök és lehetőségek szélesebb körben állnak rendelkezésre.
- Egyes környezeti problémákat jellemzően a külvárosi, kertvárosi városrészekben élők érzékelnek súlyosabbnak: pl. illegális személerakások, esőzés utáni elöntések, repülőgépjaj, égetés miatti füst.
- A belvárosias területeken súlyosabbnak ítélt környezeti problémák jellemzően a szélsőséges meleg, hőhullámok, a zsúfoltság, nagy autóforgalom és az ebből adódó zajterhelés, a rossz levegőtisztaság, a kevés zöldfelületi, valamint a nem megfelelő tisztasági állapotú közterületek.

A Budapest klímastratégiájának felülvizsgálatának keretében készülő Fenntartható Energia- és Klímaakcióterv (Sustainable Energy and Climate Action Plan - **SECAP**) a főváros szempontjából leginkább releváns éghajlatváltozási problémakörök és hatások csökkentése érdekében részletesen meghatározott, a klímastratégia célkitűzéseivel kapcsolódó intézkedéseket tartalmaz³⁰. A dokumentum az egyes intézkedések megfogalmazásával külön kitér a klímatudatos szemlélet és környezeti kultúra kialakítására a lakosság körében, amelyekkel a lakosság alkalmazkodóképessége és adaptációs készsége növelhető, a várhatóan bekövetkező negatív társadalmi hatások pedig mérsékelhetőek. A klíma, illetve éghajlatváltozás témakörével, valamint a javasolt és szükséges klímavédelmi intézkedésekkel részletesebben az *1.5. Klimatikus viszonyok* c. fejezet foglalkozik.

Városfejlesztés, várospolitikai

Az egyes társadalmi folyamatokat jelentősen befolyásolják mind a helyi, mind a térségi és országos szintű különböző ágazati és egyéb szakpolitikák. A városfejlesztés során gyakran ütköznek a különböző érdekek, melyek közvetetten járulnak hozzá a környezeti állapotváltozásokhoz. A helyi szintű környezetvédelmet ezen felül az állam részéről történő forrásmegvonások, a helyi autonómiák csorbulásai, de a környezetvédelem helyi szinten is hiányzó társadalmi támogatottsága megnehezítik, sokszor ellehetetlenítik.

Az ipari és kereskedelmi célú zöldmezős **beruházások**, a nagyléptékű infrastruktúra-fejlesztések és állami beruházások, valamint a nagy volumenű magántőke beruházások, ingatlanfejlesztések elsősorban a **gazdaságpolitikai érdekek érvényesülését támogatják**, a **környezetvédelmi érdekek**, a helyi településtervezési intézmények lehetőségeinek szűkítése miatt is, **háttérbe szorulnak**. A nagy volumenű **fejlesztések** és egyéb szakpolitikai érdekek a környezeti szempontok figyelembevétele nélkül a **városi szétterülés és a szuburbanizáció folyamatát erősítik**. Erre példa a lakásépítést fokozó családtámogatási rendszer (CSOK). **Az állami támogatás** – habár a családvédelmi akcióterv részeként elsődleges célja a gyermekvállalás ösztönzése – **jelentősen hozzájárul** az új lakások építéséhez, mellyel főként a **városszéli területek beépítési intenzitását fokozza**. Az új építkezések a népességszám növekedéséhez vezetnek a peremterületeken, ami az ezzel növekedő infrastruktúra igények miatt újabb városfejlesztéseket, újabb infrastruktúra-fejlesztéseket, ezáltal újabb beépítéseket indukál. A támogatási rendszer 2017 óta a külterületi, mezőgazdasági művelés alól kivont korábbi zártkerteken, az üdülőterületeken, valamint a külterületi tanyák esetében is támogatja a lakóházak építését, amely jellemzően olcsóbb megoldást kínál, ezzel együtt pedig újabb területeken jelenhetnek meg a **szuburbanizáció és városi szétterülés hatásai**.

Az urbanizációs folyamatokkal jellemzően érintett területeken a kedvezőtlen környezeti hatások növekedése mellett a térségi társadalmi különbségek növekedésével, a belvárosi – külső kerületi – agglomerációs települési, illetve a különböző társadalmi csoportok között fellépő érdekkonfliktusokkal, egyes lakónegyedek társadalmi és fizikai leromlásával vagy felértékelődésével, a belvárosi társadalmi és környezeti problémák súlyosbodásával, valamint a **lakóhelyi mobilitás növekedésével** kell számolni. **A várospolitikai és a városfejlesztés célja, hogy a környezeti problémák mérséklésével kínáljon megoldást a társadalmi kihívásokra, illetve a társadalmi kihívások kezelése a környezeti szempontokat is figyelembe vevő módon valósuljon meg**. A környezeti problémákra is igaz, hogy nem állnak meg a főváros és a kerület határainál, így a városfejlesztés környezeti vonatkozásait is csak a városkörnyéki települési önkormányzatokkal és Pest megyével közösen lehet érdemben kezelni. Emellett a környezeti problémák megoldásában és kezelésében az országos szintnek, valamint a területi közigazgatás és a szakigazgatás intézményeinek (pl. kormányhivatalok) is fontos szerepe van.

Intézkedési javaslatok

- A vizsgált, környezeti konfliktusokat okozó területi társadalmi jelenségek olyan új típusú környezeti problémákkal járnak, amelyekkel nemcsak foglalkozni kell, globális, de nemzeti, illetve térségi, települési szinteken egyaránt, hanem új módon kell törődni, részben a társadalmi párbeszéd erősítésével, az érdekeltek bevonásával és rendszeres, visszacsatolásra is épülő tájékoztatásával, részben pedig a mai tudományos eszközök segítségével.

A SECAP-ban meghatározott célkitűzés a környezeti kultúra és a felelősségvállalás erősítése. A meghatározott alkalmazkodási célkitűzések elérése érdekében fontos feladat a lakosság életmódjának, fogyasztási szokásainak, cselekvésének, gondolkodásának befolyásolása, a lakossági felelősségvállalás és a klímatudatosság erősítése.

- A térbeli társadalmi különbségekből adódó környezeti problémák feloldásához nagyrészt hozzájárulhat a környezetvédelmi szempontú társadalmi kohézió. A környezettudatos életvitel és látásmód szélesebb körű elterjesztése lakossági szemléletformálással, valamint a társadalmi rétegektől független bevonással valósulhat meg. Az erre vonatkozó intézkedéseket a *II.9. Környezeti nevelés, tájékoztatás, szemléletformálás* c. fejezet mutatja be.
- A környezeti igazságosság érdekében a társadalmi-gazdasági-környezeti vonatkozású politikai döntéshozatalok során törekedni kell a különböző adottságú és helyzetű városrészek, illetve társadalmi csoportok különbségeinek csökkentésére.

A lakhatás szempontjából fontos a megfizethető és minőségi közszolgáltatások biztosítása: így az ingatlanárak, bérleti díjak és energiaárak szabályozása, kiszámítható lakhatási feltételek biztosítása, jó minőségű és elegendő mennyiségű víz elérhetőségének biztosítása, épületek energetikai megújítása, biztonságos és egészséges környezet megteremtése, élhető közterek kialakítása, vagy például közösségi közlekedés lehetőségének biztosítása.

A klímaváltozás következményeihez való alkalmazkodáshoz a sérülékenyebb társadalmi csoportok és a negatív hatásoknak jobban kitett városrészek helyzetét kiemelt figyelemmel kell kezelni a közpolitikai döntéshozatalok során.

- Az energiaszegénység problémájának csökkentésének egyik módja a lakóépületek korszerűsítése, amely nemcsak környezeti, hanem társadalmi kérdés is, a belvárosi leromlott fizikai állapotú társasházak mellett a külső kerületek családiházak területén pedig egyaránt indokolt. A korszerűsítések megvalósítása érdekében a szociálisan rászorulóknak állami vagy önkormányzati támogatása szükséges pályázati forrásokkal, tanácsadással vagy egyéb energiahatékonysági programokkal.
- A szuburbanizációt és a városi szétterülést támogató fejlesztések, valamint programok esetében létrejövő, érdekütközésből fakadó problémák feloldásához komplex szemlélet és új típusú várospolitikai eszközök szükségesek. Alapvető cél a környezeti és a társadalmi érdekek együttes figyelembevételével történő megoldások kialakítása. A lakásépítést támogató családtámogatási rendszer (CSOK) esetén fellépő érdekkonfliktusok csak a környezet védelme és a különböző társadalmi csoportok igényeinek, illetve családi házas fejlesztési elvárásainak összehangolásával kezelhetőek.

A városkörnyéki fejlesztésekre irányuló társadalmi, lakóhelyi igények mennyiségét enyhítő intézkedés lenne, ha az új humán és műszaki infrastruktúra-fejlesztések, valamint az új beépítések miatt szükségessé váló biológiai aktivitásérték növelés költségeit az érintettek viselnék.

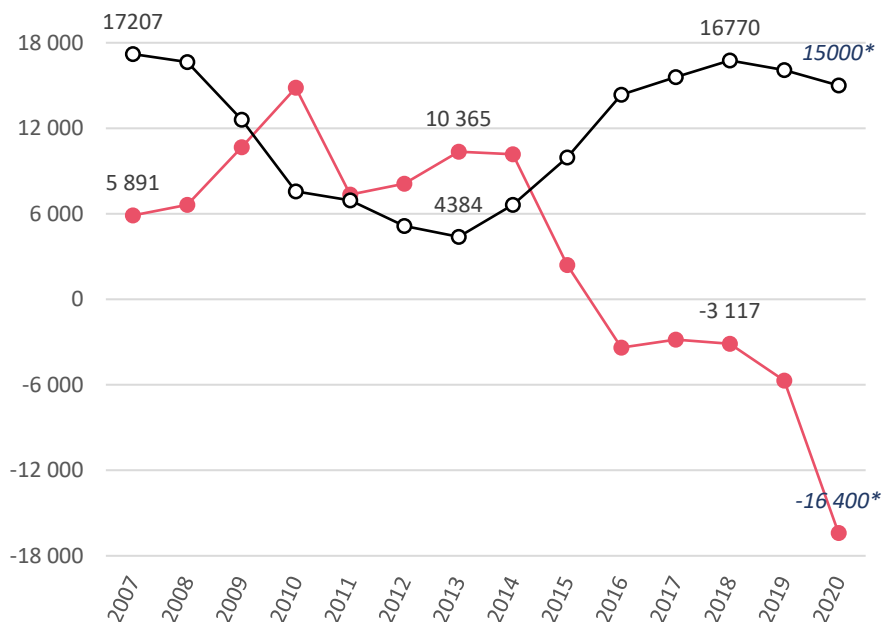
Ennek megvalósulása azonban egyéb kedvezőtlen hatásokkal is járhat, új területi mobilitási folyamatokat okozna, valamint a térbeli társadalmi egyenlőtlenségeket

növelnék: az új típusú, közös városfejlesztési teherviselés akadályokat gördítene az alacsonyabb társadalmi státuszú, alacsonyabb jövedelmű rétegek elé, megnehezítené, hogy a város peremkerületeiben találjanak olcsóbb ingatlant, lakhatást. A szegényebb csoportok így könnyen a főváros (a nagyvárosok) belső részein, a még nem felújított részeken, szlömösödött városrészekben, vagy a rosszabb minőségű lakótelepeken rekedhetnek, ami a városközpont problémáit növelné: a jobb módú társadalmi rétegek kiköltözési vágyait, valamint az önkormányzatok szociális gondjait is fokozná. Emiatt, a jövőben megvalósuló városfejlesztési projektek kapcsán a fellépő problémák feloldásához szükséges intézkedések kialakítása során a körültekintő, minden érdek figyelembevételével történő, megfontolt döntéshozatal javasolt.

- A fentiekben vázolt intézkedési javaslatok összhangban vannak Budapest 2021-2026-os időszakára vonatkozó települési környezetvédelmi programjával³¹, továbbá illeszkednek a *Budapest 2030 hosszú távú városfejlesztési koncepció*³² távlati céljaihoz is. A megvalósítás részletei a környezetvédelmi program hatálya alá tartozó ágazati (tematikus) tervek keretében kerülhetnek kidolgozásra. A Fővárosi Önkormányzat középtávon tervezett projektjeit az *Otthon Budapesten Integrált Településfejlesztési Stratégia*³³ tartalmazza.

Függelék

F.1. Társadalmi folyamatok leírása, jellemzése

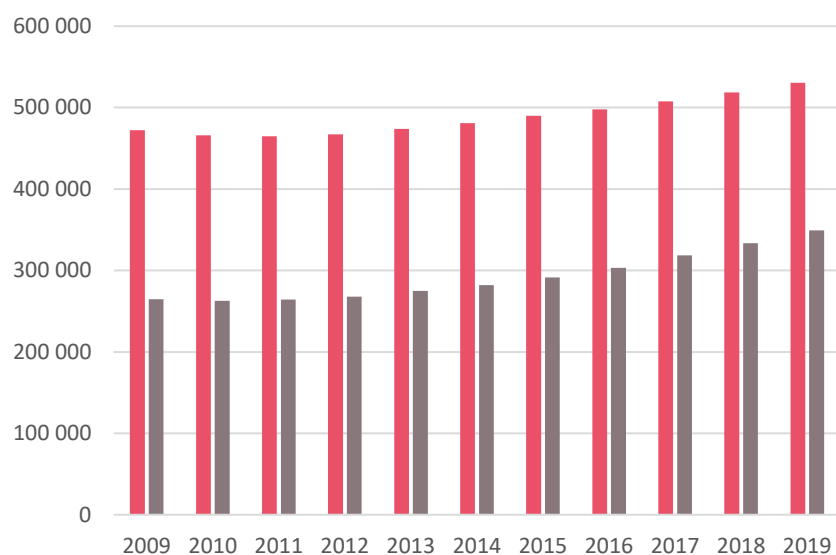

22. ábra: Belföldi vándorlási különbség 2007 és 2020 között Pest megyén belül és Budapesten (Forrás: KSH adatai alapján)

* előzetes adatok alapján számolt érték

● Budapest
○ Pest megye

F.2. Urbanizációs trendek, szuburbanizáció Budapesten

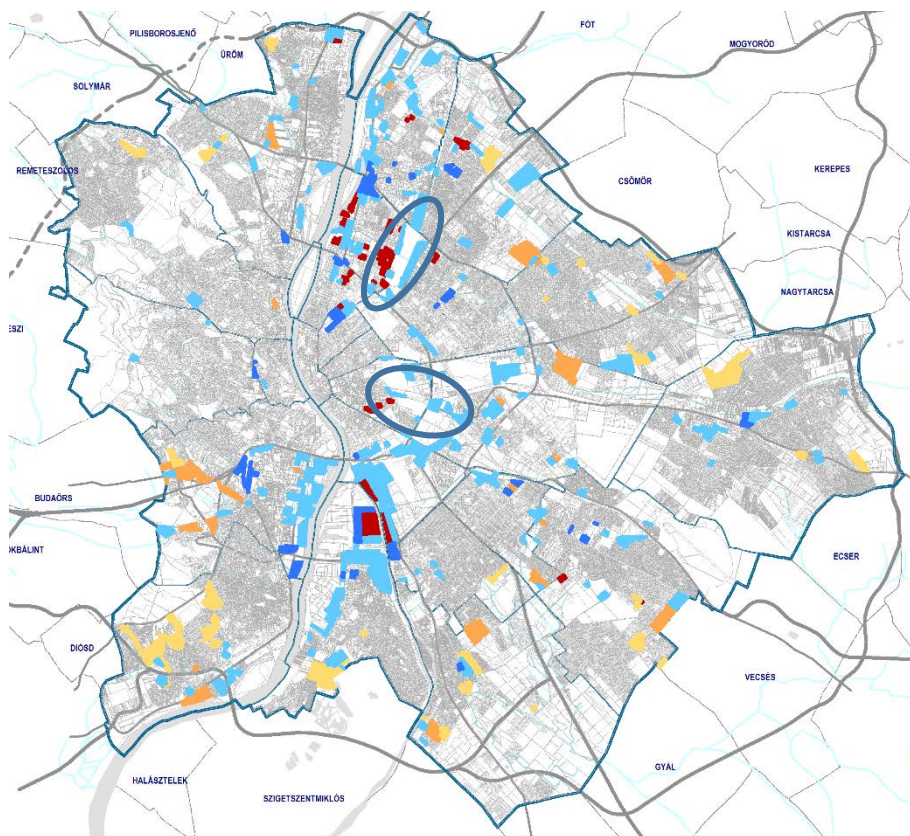

23. ábra: Természetes személy által üzemeltetett személygépkocsik számának változása 2009 és 2019 között (db) (Forrás: KSH adatai alapján)

■ Budapest
■ Agglomerációs települések

F.3. Beépítettség növekedése és lakásépítések

A fővárosban a lakóterületek, ezzel együtt pedig a lakásállomány növekedése a jövőben jellemzően a jelenleg alulhasznosított vagy üres területek átalakulásával, funkcióváltásával mehet végbe. A lakóingatlanokkal való beépítési sűrűség változása különböző mértékű lehet az egyes kerületekben, városrészekben. A fővárosi TSZT-ben³⁴ kisvárosias vagy kertvárosias lakóterület területfelhasználási egységen belül található potenciális fejlesztési területek jellemzően az elővárosi zónában, a külső kerületekben találhatók. Ezen felül további jelentős lakóingatlan-fejlesztési potenciállal rendelkeznek a főváros átmeneti zónájában található városrészek: a jellemzően intézményi, településközponti és nagyvárosias területek, valamint a jelenleg alulhasznosított barnamezős területek.

24. ábra: Településszerkezeti terv szerinti potenciális lakófejlesztési területek területfelhasználási egységek szerint

- Településközpont
- Intézményi
- Nagyvárosias
- Kisvárosias
- Kertvárosias
- Potenciális barnamezős fejlesztési terület

F.4. Témában releváns további szakirodalmak jegyzéke

A természeti környezeti károk, illetve a környezet állapota, valamint a társadalmi mechanizmusok közötti összefüggésekkel számos tudományos munka foglalkozott és foglalkozik napjainkban is. A tudományos szakirodalom a társadalmi-jóllét témakörét, illetve annak társadalmi jelentőségét részletesen is kidolgozta, a téma fővárosi vonatkozásait is több munka vizsgálta, illetve publikálta^{35, 36}. Ezek eredményeinek ismerete jelentősen járulhat hozzá az igen tág és komplex témakör összefüggéseinek megértéséhez, valamint a környezeti és a társadalmi érdekek együttes figyelembevételéhez.

A következőkben ismertetett, a téma szempontjából fontos tudományos művek a teljesség igénye nélkül kerülnek bemutatásra:

- Bajomi, A. - Feldmár, N. (2018) Lakásminőség és Energiaszegénység, Lakhatási Jelentés. Habitat for Humanity Magyarország.
- Bulla, M - Tamás, P. (2006) Fenntartható fejlődés Magyarországon, Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Bullard, R. D. (1990) Dumping in Dixie: Race, Class and Environmental Quality. Westview Press, San Francisco. 234 p.
- Csiba, K. (szerk.) (2016) Kézikönyv az energiaszegénységről. Európai Szabad Szövetség, Brüsszel. ISBN: 978-92-846-0287-2 (pdf)
- Enyedi, Gy. (1987) Környezet és társadalom. Forrás, 19. évf. 1. szám 1-7. p.
- Enyedi, Gy. (1994) A fenntartható fejlődés- mit kell fenntartani. Magyar Tudomány, 10. szám 1151-1160 old.
- Feldmár, N. et al. (2021) Helyzetkép a magyarországi energiaszegénységről. Tanulmány. Elosztó projekt 2019-2020, Budapest.
- Fleischer, T. (1992) Cápafigsora a Dunán: a dunai vízlépcső esete. Társadalomkutatás, 3. szám. 28-47.
- Fülöp, O. - Lehoczki-Krsjak, A. (2014) Energiaszegénység Magyarországon. Statisztikai Szemle, 92. évfolyam 8-9. szám.
- Hajdu, G. et al. (2010) Környezeti igazságosság Magyarországon. Tanulmány. Védegylet Egyesület.
- Harvey, D. (1973) Social Justice and the city. John Hopkins University Press, Baltimore. 336 p.
- Kerekes, S. - Szlávik, J. (1989) Gazdasági útkeresés – környezetvédelmi stratégiák. KJK, Budapest
- Kerekes, S. - Szirmai, V. - Székely, M. (2011) A fenntartható fogyasztás környezeti dimenziói. Aula Nyomda, Budapest.
- Nagy, Gy. (2014) A környezeti igazságtalanság fogalma és mérési lehetőségei. Geographia Pannonica Nova 17, Pécs, pp. 164-176.
- Newton, D. E. (2009) Environmental Justice. ABC Clio, Oxford. 308 p.
- Pál V. (2002) Egészségföldrajz. TÓTH J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz I. - Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs. pp. 382-421
- Pál, V. - Boros, L. (2010) The relationship between health policy and spatial justice – the case of Hungary. Megatrend Review. Vol. 7 (1) pp. 249-264.
- Soja, E. W. (2010) Seeking Spatial Justice. University of Minnesota Press, Minneapolis. 256 p.
- Szabó, M. (1993.) Alternatív mozgalmak Magyarországon. Gondolat Kiadó, Budapest
- Szirmai, V. (1995) Környezetvédelem és a polgári átmenet Magyarországon. Magyar Tudomány, 4.
- Szirmai, V. (1999) A környezeti érdekek Magyarországon, Budapest, Pallas Stúdió, 191. p.

A fejezet hivatkozásai

¹ Statisztikai Szemle, 88. évfolyam 3. szám:

http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2010/2010_03/2010_03_305.pdf ;

Stiglitz, J. E. – Sen, A. – Fitoussi, J-P. (2009): Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress (CMEPSP), Paris. alapján

² Gombás, I. (1987) A környezetvédelemről realisan. Valóság, 1. szám.

³ Magyarország és egyes kiemelt térségeinek területrendezési tervéről szóló 2018. évi CXXXIX. törvény 112. § 1/1. melléklet szerint

⁴ <https://population.un.org/wup/>

⁵ Lennert, J. (2019) A magyar vidék demográfiai jövőképe 2051-ig, különös tekintettel a klímaváltozás szerepére a belső vándormozgalom alakításában. Területi Statisztika, 59. évfolyam, 5. szám.

⁶ Koltai, L. – Varró, A. (2020) Ingázás a budapesti agglomerációban. Új munkaügyi szemle, I. évfolyam 2020/3. szám.

⁷ http://doktori.uni-sopron.hu/648/1/Bazsone_Bertalan_Laura_disszertacio.pdf

⁸ Lennert, J. et al. (2020) Measuring and Predicting Long-Term Land Cover Changes in the Functional Urban Area of Budapest. Sustainability, Volume 12, Issue 8; <https://doi.org/10.3390/su12083331>

⁹ https://entan.e-epites.hu/?stat_megoszlas

¹⁰ TRENCON Kft. (Innovációs és Technológiai Minisztérium megbízásából) (2020) Épületenergetikai fejlesztések és megújuló energia előállításához kapcsolódó intézkedések értékelése. Jelentés.

¹¹ Elosztó Projekt; www.elosztoprojekt.hu

¹²

<https://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.PCAP.KG.OE?end=2015&locations=HU&start=1960&view=chart&year=2015>

¹³ <https://www.iea.org/countries/hungary>

¹⁴ http://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jov0048.html

¹⁵ [14.1.2.9. Az egy főre jutó éves kiadások részletezése COICOP-csoportosítás, régió és településtípus szerint \(ksh.hu\)](https://www.ksh.hu/hu/14_1_2_9_Az_egy_fore_juto_eves_kiadások_részletezése_COICOP-csoportosítás,_régio_és_településtípus_szerint)

¹⁶ Fellegi, D. – Fülöp, O. (2011) SZEGÉNYSÉG VAGY ENERGIASZEGÉNYSÉG? Az energiaszegénység definiálása Európában és Magyarországon ENERGIACLUB, Tanulmány.

¹⁷ <https://habitat.hu/sites/lakhatasi-jelentes-2020/energiaszegenyseg/>

¹⁸ Diagnosis of causes and consequences of fuel poverty in Belgium, France, Italy, Spain and United Kingdom. EUROPEAN FUEL POVERTY AND ENERGY EFFICIENCY project, WP2 – D5.

¹⁹ <https://www.statista.com/statistics/778687/overtourism-worst-european-cities/>

²⁰ Sütő, A. (szerk.) (2016) Turizmus és klímaváltozás, kutatási jelentés a turizmus szektor sérülékenységének vizsgálatához. KEHOP-1.1.0-15-2016-00007 „NATér továbbfejlesztése” projekt, Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat.

²¹ <https://atlatszo.hu/2021/01/21/az-onkormanyzati-lakasok-kozel-tiz-szazaleka-uresen-all-a-fovarosban-a-legtobb-a-8-keruletben/>

²² Nagy, Gy. (2019) A környezeti igazságosság térbeli vizsgálatának lehetőségei Magyarországon. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Szeged.

²³ Nagy, Gy. (2012) A környezeti igazságosság fogalmi kérdései. A társadalomföldrajz lokális és globális kérdései, pp.269-279.

²⁴ Ambrusz, J. et al. (2020) Éghajlatváltozás és egészség. Jelentés.

Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest. ISBN 978-963-418-040-1

²⁵ VAHAVA projekt és a Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia, 2006

²⁶ Szirmai, V. (2007) A klímaváltozás térbeli társadalmi hatásai, a Budapesti térségben élők sérülékenységét és adaptációját meghatározó térbeli társadalmi mechanizmusok, MTA SZKI, Budapest, Kézirat

²⁷ Szirmai, V. (2020) Javaslat. A természeti környezet és a társadalmi mechanizmusok, tényezők lehetséges kapcsolatai, Előtanulmány, összegzett szempontok, Kézirat.

²⁸ Ambrusz, J. et al. (2020) Éghajlatváltozás és egészség. Jelentés.

Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest. ISBN 978-963-418-040-1

²⁹ Watts, N. – Amann, M. – Arnell, N. – Ayeb-Karlsson, S. – Belesova, K. – Berry, H. et al. (2018) The 2018 report of the Lancet Countdown on health and climate change: shaping the health of nations for centuries to come. *Lancet, The*, 392(10163). 2479–2514. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)32594-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)32594-7)

³⁰ BFVT Kft. (2021) Budapest Fenntartható Energia- és Klímaakcióterve. Egyeztetési anyag. Budapest Főváros Önkormányzata.

[Microsoft Word - BP_SECAP_egyeztetesi_anyag \(budapest.hu\)](#)

³¹ 141/2021. (I.27.) Főv. Kgy. határozat

https://budapest.hu/SiteAssets/Lapok/2020/budapest-kornyezetvedelmi-programja/Honlapra_BKP_2021_2026.pdf

³² 767/2013. (IV. 24.) Főv. Kgy. határozat

https://budapest.hu/Documents/varosfejlesztési_koncepcio_bp2030/Budapest_2030_varosfejlesztési_koncepcio.pdf

³³ 884/2021. (04.28.) Főv. Kgy. határozat

https://otthonbudapest.hu/sites/bp/files/attachment/2021/Otthon_Budapesten ITS2_027_Strategia.pdf

³⁴ Budapest Főváros Településszerkezeti Terve

<https://budapest.hu/telepulesrendezesitervek/TSZT/Forms/AllItems.aspx?RootFolder=%2ftelepulesrendezesitervek%2fTSZT%2fTSZT&FolderCTID=0x01200043EC0F77ED073D4F8CEE8D81B4D8C815>

³⁵ Szirmai, V. (szerk.) (2015) A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.

³⁶ Nagy, G. – Koós, B. (2015) A jól-lét index fejlődése in. Szirmai, V. (szerk.) A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 47-67 pp.